

**SZKOŁA WYŻSZA IM. BOGDANA JAŃSKIEGO
WYDZIAŁ ZAMIEJSCOWY W KRAKOWIE**

BARBARA DYREK

**ROLA DORADCY ZAWODOWEGO W PLANOWANIU
KARIERY ZAWODOWEJ UCZNIÓW LICEUM
OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO**

Praca DYPLOMOWA
pisana na seminarium pod kierunkiem dr Katarzyny Warmińskiej

Kraków 2011

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI	2
WSTĘP	3
 ROZDZIAŁ I	
Doradztwo zawodowe	5
1.1. Szkolny doradca zawodowy w Polsce	6
1.2. Szkolny doradca zawodowy w krajach Unii Europejskiej	13
1.3. Mocne i słabe strony doradztwa zawodowego we współczesnej szkole	26
 ROZDZIAŁ II	
Sylwetka ucznia liceum ogólnokształcącego	32
2.1. Charakterystyczne cechy rozwoju społecznego młodzieży	32
2.2. Wpływ środowisk na kształtowanie zainteresowań zawodowych ucznia ..	39
 ROZDZIAŁ III	
Działania szkolnego doradcy zawodowego rozdziału	47
3.1. Metody realizowania zadań doradcy zawodowego	47
3.2. Planowanie działań w klasie I – III liceum ogólnokształcącego	50
ZAKOŃCZENIE	54
BIBLIOGRAFIA	55

WSTĘP

W dobie konkurencyjnej gospodarki rynkowej i dużego wskaźnika bezrobocia, a także wobec wejścia Polski w struktury Unii Europejskiej, otoczenie szczególną troską uczniów kończących szkołę i wchodzących na rynek pracy jest bardzo ważne. Kształtowanie umiejętności przydatnych w podejmowaniu racjonalnych decyzji dotyczących wyboru zawodu i właściwej mobilności zawodowej młodych ludzi powinno być wyzwaniem każdej szkoły XXI wieku.

„Całozyciowe poradnictwo zawodowe przyczynia się do osiągnięcia celów obranych przez Unię Europejską, jakimi są: rozwój ekonomiczny, wydajność rynku pracy oraz mobilność zawodowa i geograficzna, poprzez zwiększenie efektywności inwestycji w edukację i kształcenie zawodowe, a także poprzez wzmocnienie procesu kształcenia się przez całe życie, oddziaływanie na potencjał człowieka i rozwój zasobów ludzkich.”¹

Praca zawodowa stanowi współcześnie jedną z podstawowych form aktywności człowieka towarzyszącą mu przez cały okres dorosłości. Jest źródłem środków zapewniających utrzymanie się i możliwość zaspakajania potrzeb, ale także, a może przede wszystkim, daje poczucie wartości, stwarza szanse na realizację planów i dążeń.²

Wybór szkoły i zawodu jest bardzo ważnym krokiem w życiu każdego człowieka. Decyzja ta posiada ogromną wagę nie tylko dla samej jednostki, ale dla całego społeczeństwa, w którym ma ona żyć i pracować. Młodzi ludzie tworzą nowe pokolenie, od którego zależy przyszłość. Dlatego do podjęcia decyzji odnośnie wyboru szkoły i zawodu każdy człowiek powinien być przygotowywany od wczesnych lat życia. Szczególną rolę w tym względzie przypada rodzinie, w której jednostka wzrasta i dojrzewa oraz szkole, w której spędza ogromną część czasu. Szczególną rangę w tej ostatniej powinni pełnić szkolni doradcy zawodowi, którzy poprzez pracę z młodzieżą będą prowadzić ją ku dojrzałości zawodowej, by mogła określić swój cel i umiała dojrzeć przyczyny ewentualnych trudności w jego realizacji.

W polskich szkołach jest zatrudnionych kilkuset szkolnych doradców zawodowych, ale szkół jest dziesiątki tysięcy. Młodzież i rodzice mają utrudniony dostęp do

¹ Council Resolution On Guidance, Bruksela 2004, [online], dostęp: 15.10.2010, <http://www.sdsiz.pl/-index.php/wane-dokumenty-mainmenu-46/124-rezolucja>

² Wołk Z., *Całozyciowe poradnictwo zawodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego: Zielona Góra 2007.

pomocy doradczej. Konsekwencją braku dostępu do profesjonalnego poradnictwa zawodowego i braku systematyczności w prowadzonej orientacji zawodowej jest to, że najważniejsze życiowe decyzje dotyczące przyszłego kształcenia i drogi zawodowej podejmowane są bez przemyślenia, pod wpływem chwilowych emocji i często niestety okazują się błędne.³

Celem niniejszej pracy jest pokazanie roli doradcy zawodowego we współczesnej szkole, ukazanie, że jest on osobą niezbędną i ogrywa ważną rolę w przeciwdziałaniu bezrobociu poprzez przygotowanie młodzieży szkolnej do wejścia na rynek pracy i do prawidłowego funkcjonowania na nim.

W rozdziale pierwszym naświetlony został problem doradztwa zawodowego w szkole polskiej, jak również funkcjonowanie systemów doradztwa w szkołach niektórych państw Unii Europejskiej. Ukazane są problemy, z którymi borykać musi się doradca zawodowy w naszym kraju. Rozdział drugi opisuje sylwetkę licealisty – klienta szkolnego doradcy zawodowego. Przywołane są charakterystyczne cechy rozwoju społecznego młodzieży i wpływ środowisk na kształtowanie zainteresowań zawodowych młodzieży.

Ostatni rozdział pracy prezentuje warsztat doradcy zawodowego, metody, formy i środki, jakimi powinien dysponować szkolny doradca zawodowy w realizacji swoich działań oraz planowanie tych działań w klasach I – III liceum ogólnokształcącego.

³ Łukasiewicz A., *Wewnątrzszkolny system doradztwa, czyli przygotowanie młodzieży do wejścia na rynek pracy w warunkach polskich*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

ROZDZIAŁ I

DORADZTWO ZAWODOWE

Szkoła oraz inne instytucje edukacyjne powinny wyposażać uczniów w umiejętności, które ułatwią znalezienie się na rynku pracy oraz orientację zawodową. Codzienny, bezpośredni kontakt z uczniem może skłonić młodzież do refleksji nad własną przyszłością zawodową.

Poradnictwo zawodowe jest systemem długofalowych i wieloetapowych działań wychowawczych, towarzyszących jednostce w trakcie jej rozwoju zawodowego tzn. w takich dziedzinach jak: planowanie, tworzenie, rozwój kariery zawodowej i przynoszących satysfakcję oraz zawodowy sukces tej jednostce.

Doradztwo zawodowe to ostatni etap poradnictwa zawodowego, obejmujący świadczenie pomocy w podejmowaniu kolejnych decyzji: wyboru szkoły zawodu lub pracy w formie indywidualnej porady zawodowej, poprzez analizę pola problemowego jednostki i udzielanie jej informacji zawodowych, podawanie wskazówek, sugestii oraz instrukcji.⁴

Orientacja zawodowa jest to działalność podporządkowana poradnictwu, skierowana na młodzież, obejmująca działanie wychowawcze szkoły, rodziców i innych osób, grup i instytucji, mająca na celu przygotowanie młodzieży do planowania kariery zawodowej, której ważnym elementem jest podejmowanie kolejnych samodzielnych decyzji edukacyjno-zawodowych. W obrębie orientacji zawodowej mieści się: przekazywanie informacji o możliwościach kształcenia na różnych poziomach, zatrudnienia po ukończeniu nauki, o funkcjonujących na rynku pracy zawodach oraz możliwościach ich wyboru, kształtowanie umiejętności poruszania się na rynku pracy tzn. przygotowanie odpowiedniej dokumentacji, znajomość zasad autoprezentacji, przygotowanie się do rozmowy z pracodawcą⁵

Informacja zawodowa obejmuje zbiory danych potrzebnych jednostce do podejmowania kolejnych decyzji zawodowych oraz związanych z zatrudnieniem. Zakres treści, metody i kanały przekazywanych informacji są dostosowane do etapu rozwoju zawodowego jednostki oraz rodzajów podejmowanych decyzji.

⁴ Derbis A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

⁵ Tamże.

Pojęcie kariery zawodowej podaje Encyklopedia Popularna PWN: kariera to „przebieg pracy zawodowej człowieka w ciągu jego życia, przechodzenie jednostki od pozycji niżej cenionych do pozycji wyżej cenionych w danym społeczeństwie”.⁶

Obecne dążenia zmierzają w tym kierunku, aby każdy nauczyciel uczestniczył w procesie tworzenia kariery zawodowej ucznia, poprzez treści zawarte w programach nauczania, a dostarczające informacji na temat różnych zawodów istniejących na rynku pracy. Ważnym jest rozwijanie świadomości młodzieży o własnych zdolnościach, umiejętnościach i zainteresowaniach. Nauczyciel powinien rozwijać w uczniach świadomość wagi problemu, jakim jest wybór szkoły na kolejnym etapie kształcenia. Wybór ten powinien być świadomy, celowy, zgodny z zainteresowaniami i zdolnościami ucznia, a nie przypadkowy. Ułatwić mu start zawodowy i wspomagać szkołę w tej tematyce powinien właśnie szkolny doradca zawodowy.

Szkolny doradca zawodowy, obok psychologa, pedagoga i logopedy, powinien stać się kolejną osobą wchodzącą w system pomocy psychologiczno – pedagogicznej oferowanej przez szkołę uczniowi i jego rodzicom. We współpracy z Radą Pedagogiczną, mając określony status zawodowy, ma być nie tylko koordynatorem działań orientacyjno – informacyjnych szkoły, ale również poprzez własne działania wobec ucznia dostarczyć mu okazji do wzięcia odpowiedzialności za własne, świadome inicjatywy w planowaniu przyszłości zawodowej.⁷

1.1. SZKOLNY DORADCA ZAWODOWY W POLSCE

W Polsce zawód doradcy zawodowego jest stosunkowo młody, ale wiedza z zakresu poradnictwa jest coraz bardziej powszechna dzięki ogromnej pasji i zaangażowaniu doradców i nauczycieli. Wzrasta tożsamość zawodowa osób zajmujących się profesjonalnie pomocą dla osób wybierających i zmieniających zawód, tworzy się polityka państwa wobec organizacji służb doradczych, kreowane są nowe formy kształcenia i podnoszenia kwalifikacji doradców zawodowych. W okresie szybkich przemian społecznych i gospodarczych padają często pytania o jakość i poziom usług doradczych, o obowiązujący model teoretyczny doradztwa zawodowego i jego wymiar praktyczny, a wreszcie o dostosowanie go do standardów europejskich.

⁶ *Encyklopedia popularna PWN*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa: 1982.

⁷ *Szkolny doradca zawodowy (projekt)*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej Warszawa 2003, [online], dostęp: 10.09.2010, <http://www.koweziu.edu.pl/index.php?id=wydawnictwa&k=orientacja>.

Działalność doradztwa zawodowego w Polsce nabiera coraz konkretniejszych kształtów. Za poradnictwo i doradztwo zawodowe odpowiadają dwa resorty: Ministerstwo Edukacji Narodowej (odpowiada za poradnictwo i orientację zawodową dla dzieci i młodzieży uczącej się) i Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej (odpowiadające za doradztwo i poradnictwo zawodowe dla dorosłych i młodzieży pracującej). Udział resortu edukacji do tej pory był niewielki, a współpraca z resortem gospodarki nieformalna. Wszelkie działania, jakie podejmowano były fragmentaryczne i niezależne.⁸

Główne instytucje świadczące usługi zakresie poradnictwa zawodowego w ramach resortu edukacji to Poradnie Psychologiczno –Pedagogiczne, a w ramach drugiego Centrum Informacji Zawodowej i Centrum Informacji i Planowania Kariery działające przy Wojewódzkich Urzędach Pracy (WUP), oraz Sale Informacji i Poradnictwa Grupowego działające przy Powiatowych Urzędach Pracy (PUP). Wszystkie one zatrudniają doradców zawodowych.⁹

Działania z zakresu poradnictwa karierowego i doradztwa zawodowego są również prowadzone przez Ochotnicze Hufce Pracy, które powołały ogólnopolską sieć Mobilnych Centrów Informacji Zawodowej zatrudniających doradców zawodowych i kierujących swe usługi do młodzieży w wieku 15 - 25 lat (uczniowie gimnazjum, szkół ponadgimnazjalnych, młodzież bezrobotna).

Stosunkowo nową strukturą utworzoną w placówkach oświatowych są Szkolne Ośrodki Kariery, które z założenia miały stać się szkolnymi centrami informacji edukacyjno-zawodowej. Docelowo miały one tworzyć element Ogólnopolskiego Systemu Informacji i Poradnictwa Edukacyjno – Zawodowego oraz wspierać proces orientacji i poradnictwa zawodowego młodzieży.

Nie można również zapominać o roli Akademickich Biur Karier działających na uczelniach wyższych. Adresatami ich działań (poradnictwo karierowe, pośrednictwo pracy) są studenci i absolwenci uczelni.

Wypada także wspomnieć, że Krajowy Urząd Pracy wspólnie z Ministerstwem Edukacji Narodowej i Sportu powołały Narodowe Centrum Zasobów Poradnictwa Za-

⁸ Derbis A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/-doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

⁹ Górczyński M. *Funkcjonowanie doradztwa zawodowego w Polsce w aspekcie wybranych modeli europejskich*, 2009, [online], dostęp: 13.11.2010, <http://www.-doradztwozawodowe.pdg.pl>.

wodowego, współpracujące z podobnymi Centrami krajów unijnych w ramach sieci Euroguidance.¹⁰

Oprócz wymienionych wyżej, do krajowych zasobów zaliczamy Wydział Poradnictwa Zawodowego Krajowego Ośrodka Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej w Warszawie i organy nadzorcze, np. kuratoria oświaty.¹¹ W działalność doradztwa zawodowego włączają się organizacje pracodawców (Izby handlowe, Izby rzemieślnicze), prywatne agencje doradztwa personalnego i organizacje pozarządowe.

Rola szkoły w systemie poradnictwa i orientacji zawodowej jest duża ze względu na wdrożoną reformę, dzięki której w nowych programach szkolnych znalazły się zapisy działań wspierających ucznia w planowaniu drogi rozwoju zawodowego.

Rozporządzenie MENiS z dnia 21 maja 2001 roku w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół nałożyła na dyrektorów obowiązek określenia w statucie organizacji wewnątrzszkolnego systemu doradztwa zawodowego oraz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia¹², z kolei w Rozporządzeniu MENiS z dnia 7 stycznia 2003 roku w sprawie w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach umieszczono zapis mówiący o tym, że obok pedagoga i psychologa w szkole doradztwem zawodowym może zajmować się również szkolny doradca zawodu. Określono tam zadania doradcy oraz wymagania kwalifikacyjne kandydata ubiegającego się o to stanowisko.¹³

W praktyce działalnością doradczą w szkołach zajmują się głównie pedagodzy lub psycholodzy zatrudnieni w szkołach, wspierani przez wychowawców, nauczycieli przedmiotów i doradców zawodowych spoza szkoły. Coraz częściej jednak w szkołach zatrudniani są szkolni doradcy zawodowi, którzy w sposób profesjonalny pomagają w tworzeniu wewnątrzszkolnego systemu doradztwa zawodowego i w jego wdrażaniu. Zostają nimi często nauczyciele, którzy podnieśli swoje kwalifikacje z zakresu doradztwa zawodowego poprzez studia podyplomowe lub kursy doskonalące. Nie ma niestety

¹⁰ Górczyński M. *Funkcjonowanie doradztwa zawodowego w Polsce w aspekcie wybranych modeli europejskich*, 2009, [online], dostęp: 13.11.2010, <http://www.-doradztwozawodowe.pdg.pl>.

¹¹ Kotarba M. (tłum.), *Plan doradztwa zawodowego dla szkoły*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

¹² *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół*, Warszawa 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.nettax.pl/-dzienniki/du/2001/61/poz.624.htm>.

¹³ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 stycznia 2003 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Warszawa 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://-ppp.lobez.ibip.pl/public/?id=40515>

osobnych programów zawierających treści orientacji zawodowej na wszystkich poziomach kształcenia uczniów, jak również opracowanej siatki godzinowej dla prowadzenia tego typu zajęć na terenie szkoły. W niektórych regionach kraju pensum szkolnych doradców ustalają organy prowadzące.¹⁴

Większość zajęć odbywa się na lekcjach wychowawczych, ale również w ramach wiedzy o społeczeństwie i przedsiębiorczości oraz w blokach przedmiotowych czy ścieżkach międzyprzedmiotowych. Można je wpleść w treści nauczania takich przedmiotów jak: technika, informatyka, język polski, języki obce, psychologia czy wreszcie zawrzeć w programach wychowawczych szkoły.

Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych mają możliwość skorzystania z zajęć prowadzonych przez doradców w powiatowych urzędach pracy, centrach informacji lub poradniach psychologiczno – pedagogicznych. Doradcy zapraszani są coraz częściej przez dyrektorów szkół na zebrania z rodzicami i radą pedagogiczną. W niektórych szkołach Szkole Ośrodki Kariery gromadzą i udostępniają informacje oraz wspomagają uczniów w trafnym dokonywaniu wyborów i planowaniu ścieżki edukacyjno – zawodowej.

Wydział Poradnictwa Zawodowego KOWEziU w roku 2002 podjął zadanie sprecyzowania koncepcji działań szkolnego doradcy zawodowego - osoby odpowiedzialnej za organizację i funkcjonowanie wewnątrzszkolnego systemu doradztwa.

Szkolny doradca zawodowy powinien być powołany w każdej szkole, aby wspierać działalność szkoły w rozwoju zawodowym ucznia, a szczególnie na etapie szkolnictwa gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, wspierać uczniów w wyborze kariery edukacyjno – zawodowej i wyposażać ich w umiejętności niezbędne przy podejmowaniu decyzji dotyczącej wyboru zawodu. Na stanowisku tym może pracować osoba, która:

- 1) legitymuje się dyplomem ukończenia studiów magisterskich lub studiów wyższych zawodowych na kierunkach: psychologia, pedagogika, socjologia, doradztwo zawodowe; lub
- 2) ukończyła inne studia wyższe, posiada przygotowanie pedagogiczne i ukończyła studia podyplomowe prowadzone przez szkołę wyższą z zakresu doradztwa zawodowego lub kurs kwalifikacyjny przygotowujący do pracy edukatorskiej z zakresu orientacji i poradnictwa zawodowego.¹⁵

¹⁴ Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoły.pl/pub/dok/-a1ad3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf

¹⁵ Derbis A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

Szkolny doradca zawodowy jest etatowym pracownikiem szkoły z wydzielonym pensum godzin na realizację zadań zgodnych ze wspomnianym rozporządzeniem MENiS z dnia 7 stycznia 2003 r. (Dz. U. Nr 11, poz. 114). Tygodniowy obowiązkowy wymiar godzin zajęć doradczych prowadzonych bezpośrednio z uczniami lub na ich rzecz jest analogiczny jak pracowników pedagogicznych z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej (pedagog szkolny, psycholog szkolny, logopeda), czyli 20 godzin.

Szkolny doradca zawodowy powinien posiadać umiejętności:

- nawiązywania kontaktu z klientem (uczniem, rodzicem, nauczycielem), tworzenia atmosfery zaufania, życzliwości i akceptacji,
- motywowania klientów do aktywnego współdziałania w rozwiązywaniu problemów edukacyjnych i zawodowych,
- prowadzenia rozmowy doradczej i zajęć grupowych,
- tworzenia z klientem odpowiedniego planu kariery zawodowej,
- gromadzenia i wykorzystywania informacji dotyczących kształcenia i szkolenia zawodowego, zatrudnienia i rynku pracy,
- planowania i organizacji pracy własnej,
- radzenia sobie ze stresem.

Osoba ta powinna cechować się: poczuciem odpowiedzialności, samokontrolą, dojrzałością i odpornością emocjonalną, logicznym rozumowaniem i komunikatywnością, zdolnością przekonywania, łatwością wypowiedzania się w mowie i piśmie, jak również słuchania i obserwacji, empatią, otwartością na problemy i sprawy innych, obiektywizmem i tolerancją oraz szacunkiem dla autonomii klienta, operatywnością, przedsiębiorczością, zdolnością do inicjatywy, otwartością na zmiany, elastycznością i twórczym podejściem, umiejętnością współpracy, dobrą pamięcią, podzielnością i koncentracją uwagi, świadomością własnych ograniczeń w zakresie udzielania pomocy.¹⁶

Spośród wyżej wymienionych cech na uwagę zasługuje umiejętność komunikacji. Każdy doradca powinien mieć opanowane podstawowe umiejętności komunikacyjne, w skład których wchodzi odpowiednia do sytuacji postawa ciała, sprawność językowa, umiejętność słuchania, dialogu, przekazywania informacji zwrotnych, niesienie pomocy w sytuacjach trudnych dla ucznia. Doradca zatem musi być autentyczny, asertywny

¹⁶ *Szkolny doradca zawodowy (projekt)*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej Warszawa 2003, [online], dostęp: 10.09.2010, <http://www.koweziu.edu.pl/index.php?id=wydawnictwa&k=orientacja>.

i akceptujący samego siebie, musi aktywnie słuchać, posiadać umiejętność negocjacji i mediacji, otwartości, bystrości, bezpośredniości i empatii.¹⁷

Ponadto, szkolny doradca zawodowy powinien posiadać kompetencje społeczne (cechy osobowości, uzdolnienia i zainteresowania warunkujące powodzenie pracy z ludźmi), wiedzę w zakresie zasad postępowania doradcy podczas kontaktu z klientem, metod i technik poradnictwa zawodowego, wiedzę w zakresie zjawisk zachodzących na rynku pracy oraz warunków i możliwości zatrudnienia na lokalnym rynku pracy.

Etyka zawodu nakazuje szkolnemu doradcy zawodowemu przestrzeganie zasad: poszanowania godności ludzkiej, odpowiedzialności, kompetencji, zachowania tajemnicy doradczej, zaufania, współdziałania, i zabezpieczenia dobra klienta.

Cele działań i zadania realizowane przez szkolnego doradcę zawodowego obejmują:

- przygotowanie młodzieży do trafnego wyboru zawodu i drogi dalszego kształcenia oraz opracowania indywidualnego planu kariery edukacyjnej i zawodowej,
- pomaganie uczniom w odkrywaniu i określeniu ich zainteresowań, uzdolnień i innych cech istotnych przy podejmowaniu decyzji zawodowych i planowaniu kariery zawodowej; pomaganie uczniom w określeniu ich zainteresowań,
- pomaganie w określaniu możliwości zawodowych uczniów mających określone ograniczenia psychofizyczne i wskazanie odpowiedniego dla nich rodzaju zatrudnienia, udzielanie im informacji o przeciwwskazaniach zdrowotnych do wykonywania zawodu,
- wskazywanie osobom zainteresowanym (młodzieży, rodzicom, nauczycielom) źródeł instytucji i organizacji wspierających funkcjonowanie osób niepełnosprawnych w życiu codziennym i zawodowym oraz alternatywnych możliwości kształcenia dla młodzieży z problemami emocjonalnymi i niedostosowaniem społecznym,
- systematyczne diagnozowanie zapotrzebowania uczniów na informacje
- gromadzenie, opracowywanie i aktualizowanie informacji o zawodach, drogach uzyskiwania kwalifikacji zawodowych oraz potrzebach rynku pracy
- udzielanie uczniom i ich rodzicom informacji o zawodach, instytucjach

¹⁷Kukła D. (red.), *Komunikacja w doradztwie zawodowym*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji - PIB: Radom 2008

kształcących i szkolących oraz o aktualnej sytuacji na rynku pracy (regionalnym; krajowym i europejskim),

- udzielanie uczniom indywidualnych porad zawodowych na podstawie informacji zebranych z wykorzystaniem różnorodnych metod;
- prowadzenie z uczniami zajęć grupowych mających na celu lepsze samopoznanie, kształtowanie aktywnych postaw oraz umiejętności planowania własnych karier zawodowych,
- prowadzenie zajęć grupowych umożliwiających nabycie przez uczniów umiejętności poszukiwania i uzyskiwania pracy;
- upowszechnianie wiedzy na temat planowania kariery zawodowej, możliwości pozyskiwania dodatkowych informacji o:
 - trendach rozwojowych w świecie zawodów i zatrudnienia,
 - możliwościach wykorzystania posiadanych uzdolnień i talentów w różnych obszarach świata pracy,
 - programów edukacyjnych Unii Europejskiej,
 - porównywalności dyplomów i certyfikatów zawodowych,
- przygotowanie ucznia do radzenia sobie w sytuacjach trudnych, takich jak bezrobocie, problemy zdrowotne, adaptacja do nowych warunków pracy i mobilności zawodowej oraz przygotowanie go do roli pracownika,
- przygotowanie rodziców do efektywnego wspierania dzieci w podejmowaniu przez nie decyzji edukacyjnych i zawodowych,
- pomoc nauczycielom w realizacji tematów związanych z wyborem zawodu w ramach lekcji przedmiotowych,
- utrzymywanie bieżących kontaktów z pracownikami własnej instytucji oraz instytucji zewnętrznych w celu zapewnienia optymalnej pomocy w rozwiązywaniu problemów zawodowych osób korzystających z usług doradcy zawodowego (uczniów i nauczycieli); współpraca z instytucjami zewnętrznymi w celu gromadzenia informacji o zawodach, drogach uzyskiwania kwalifikacji zawodowych oraz sytuacji na rynku pracy,
- kierowanie, w sprawach trudnych, do specjalistów: doradców zawodowych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych,
- współpraca z instytucjami wspierającymi wewnątrzszkolny system doradztwa,

- wspieranie działań szkoły mających na celu optymalny rozwój edukacyjny i zawodowy ucznia,
- koordynowanie działalności informacyjno-doradczej szkoły,
- prowadzenie odpowiedniej dokumentacji udzielanych porad i osób korzystających z usług doradcy zawodowego, sporządzanie sprawozdań z prowadzonej działalności,
- współpraca z Radą Pedagogiczną w zakresie:
 - tworzenia i zapewnienia ciągłości działań wewnątrzszkolnego systemu doradztwa, zgodnie ze statutem szkoły,
 - realizacji zadań z zakresu przygotowania uczniów do wyboru drogi zawodowej, zawartych w programie wychowawczym szkoły,
- systematyczne podnoszenie własnych kwalifikacji i wzbogacanie własnego warsztatu pracy o nowoczesne środki przekazu informacji (Internet) oraz udostępnianie ich osobom zainteresowanym.¹⁸

Podsumowując, szkolny doradca zawodowy powinien wspierać rozwój młodego człowieka, nie oceniać go, ale mu towarzyszyć, oświetlać mu pole problemu i zachęcać do poszukiwań nowych rozwiązań, powinien go ukierunkowywać i informować.

1.2. SZKOLNY DORADCA ZAWODOWY W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Za początek rozwoju systemu orientacji i poradnictwa zawodowego w Europie uważa się rok zawarcia Traktatu Rzymskiego – 1957. Kolejne etapy to: 1963 – decyzja Rady Wspólnoty, 1966 – Komisja Europejska, 1992 – Traktat w Maastricht. Ważnymi dokumentami podkreślającymi wagę i znaczenie poradnictwa zawodowego są m.in. *Raport o celach Edukacji i Kształcenia Zawodowego* (2001), *Wdrożenie w Europie idei kształcenia przez całe życie* (2001), *Raport Nowy Impet dla Młodzieży w Europie* (2001), *Rezolucja Kształcenie przez całe życie* (2002), *Komunikat Plan działań dla Umiejętności i Mobilności* (2002), *Rezolucja Promocja Poszerzonej Współpracy Europejskiej w Zakresie Edukacji Zawodowej i Szkoleń* (2002), *Komunikat Efektywne Inwestowanie w Edukację i Szkolenia Imperatywem dla Europy* (2003), *Europejska Strategia Zatrudnienia* (2003) i inne. Dokumentem podsumowującym jest Rezolucja poświęcona

¹⁸ *Szkolny doradca zawodowy (projekt)*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej Warszawa 2003, [online], dostęp: 10.09.2010, <http://www.koweziu.edu.pl/-index.php?id=wydawnictwa&k=orientacja>.

problematyce poradnictwa zawodowego przyjęta przez Radę Ministrów Edukacji Państw Członkowskich w 2004 r.¹⁹

Poradnictwo zawodowe zyskało wysoką rangę w krajach Unii Europejskiej. Stało się ono priorytetem w państwach członkowskich, a szczególnie w tych, które są członkami UE od początku jej istnienia. Obecność problematyki orientacji zawodowej w programach szkolnych, dobrze rozwinięta sieć instytucji doradczych oraz łatwy dostęp do informacji i porad jest dzisiaj powszechna.²⁰

System orientacji i poradnictwa zawodowego w Europie zrodził się m. in. jako odpowiedź na potrzebę edukacji z zakresu poradnictwa zawodowego w szkołach.

Głównymi celami tego systemu są:

- zapewnienie zgodności edukacji z zapotrzebowaniem rynku pracy,
- zagwarantowanie zgodności kwalifikacji szkolnych z kwalifikacjami pożądanymi na konkretnych stanowiskach pracy,
- rozwój kwalifikacji zawodowych.

System ten oczywiście nie jest jednolity dla wszystkich krajów UE. W Anglii obserwuje się duży wpływ wzorów z USA, Niemcy wypracowały własny, spójny system zintegrowany z edukacją. Francja również stworzyła własny system, ale jest on zlepkiem wzorców z USA i Niemiec.²¹

Największe różnice występują w sferze poradnictwa na etapie podejmowania przez młodzież decyzji zawodowych. Można jednak zauważyć, że im wcześniej uczniowie muszą wybierać kolejny poziom nauki, tym wcześniej wkracza z pomocą doradca zawodowy. Jego interwencja ma wówczas charakter z natury bardziej dyrektywny. I tak w Luksemburgu i Holandii wybór typu szkoły po szkole podstawowej następuje w wieku 12 lat, w Niemczech w wielu landach – w wieku 10 lat, a w Danii i Hiszpanii – dopiero po 16-tym roku życia.²²

W większości szkół europejskich decyzje zawodowe podejmowane są bądź przez uczniów, bądź w ich interesie przez doradców. Uogólniając, można stwierdzić, że decyzje „pionowe” dotyczące pokonywania kolejnych stopni edukacji są zwykle de-

¹⁹ Kotarba M. (tłum.), *Plan doradztwa zawodowego dla szkoły*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

²⁰ Tamże.

²¹ Derbis. A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/-doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

²² Paszkowska. -Rogacz A., *Doradztwo zawodowe w krajach Unii Europejskiej*, Łódź 2009, [online], dostęp: 4.12.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/publikacje/161-doradztwo-zawodowe-w-krajach-unii-europejskiej>.

czyniami o charakterze selekcyjnym i są podejmowane na rzecz ucznia. Decyzje „poziome” wiążące się z wyborem dziedziny kształcenia są częściej podejmowane przez samych uczniów. W niektórych jednak krajach Unii linia takiego podziału wyraźnie zacieśnia się. Przykład mogą stanowić Belgia, Francja i Luksemburg, gdzie wiele decyzji edukacyjnych podejmuje Rada Klasy złożona z nauczycieli, dyrektora szkoły i doradcy zawodowego, ale ponieważ kryteria selekcji są jawne i znane uczniom oraz rodzicom, mogą oni w razie potrzeby odwołać się od decyzji Rady.²³

Doradcy zawodowi opierają się na specjalnie opracowanych programach orientacji zawodowej. Różnią się one sposobami realizacji, niemniej mają pewne treści stałe i wspólne dla wszystkich krajów, a można je podzielić na 4 grupy tematyczne:

1. Rozwijanie świadomości szans i możliwości oferowanych przez szkoły, zawody i miejsca pracy przy uwzględnieniu wymagań, jakie stawiają przed kandydatami.
2. Rozwijanie świadomości własnych zdolności, umiejętności, kwalifikacji, potrzeb, wartości i zainteresowań w aspekcie życzeniowym i rzeczywistym.
3. Nauka procesu podejmowania decyzji, styli decyzyjnych oraz uświadamianie konsekwencji wyborów.
4. Nauka radzenia sobie ze zmianą, rozwój umiejętności pozwalających na adaptację do zastanych warunków, a także – na wychodzenie naprzeciw nowym sytuacjom.

Realizacja treści programów orientacji zawodowej w Krajach UE jest zróżnicowana. W większości krajów Unii zawód doradcy zawodowego w szkole powiązany jest z profesją nauczycielską (tabela 1), niemniej występują różnice w kwestii nazewnictwa, czasu pracy i sposobu wynagradzania osób pracujących w tej dziedzinie.²⁴

²³ Tamże.

²⁴ Derbis A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/-doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

Tabela 1

Kraj	Status zawodowy doradcy zawodowego w szkole	Poradnictwo zawodowe stanowi:
Francja	Wychowawca, Doradca informacji (najczęściej psycholog) pracujący w instytucji zewnętrznej	zadania obowiązkowe wychowawcy
Wielka Brytania	Nauczyciel kariery	zadania obowiązkowe wychowawcy
Dania	Nauczyciel – doradca	zadania obowiązkowe wychowawcy
Luksemburg	Nauczyciel – doradca zawodowy	kilka godzin tygodniowo w etacie nauczyciela
Niemcy	Nauczyciel – doradca zawodowy	pracę dodatkową poza etatem,
Hiszpania	Doradca zawodowy (specjalnie szkolony psycholog), nauczyciel	główną część etatu nauczyciela, zadania obowiązkowe wychowawcy
Irlandia	Doradca zawodowy (specjalnie szkolony psycholog), nauczyciel	główną część etatu nauczyciela
Grecja	Nauczyciel kariery	kilka godzin tygodniowo w etacie nauczyciela
Portugalia	Doradca kariery (zwykle psycholog)	kilka godzin tygodniowo w etacie nauczyciela
Włochy	Przedstawiciel szkolnych służb doradztwa zawodowego i koordynator doradztwa	kilka godzin tygodniowo w etacie nauczyciela
Finlandia	Pedagog szkolny - doradca lub nauczyciel - doradca ze specjalizacją poradnictwo zawodowe	
Holandia	Nauczyciel kariery	

Status zawodowy doradcy zawodowego w szkołach Unii Europejskiej

Źródło: Tabela wykonana na podstawie:

- Derbis. A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002 [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/doradcy/warsztat/?-temat=archiwum1>

- Paszkowska - Rogacz A., *Doradztwo zawodowe w krajach Unii Europejskiej*, Łódź 2009, [online], dostęp: 4.12.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/publikacje/161-doradztwo-zawodowe-w-krajach-unii-europejskiej> Status zawodowy doradcy zawodowego w szkołach Unii Europejskiej

Tabela 2 ukazuje, w których grupach wiekowych i w jakim wymiarze, położony jest nacisk na orientację zawodową uczniów w niektórych krajach europejskich.

Problemem wielu nauczycieli w wielu krajach (szczególnie w Grecji) pozostaje forma nauczania. Nie powinna mieć ona tradycyjnego kształtu lekcji zakończonej klasyczną oceną wiedzy, lecz raczej formą treningu umiejętności. Tymczasem wielu nauczycieli, a szczególnie nieposiadających właściwego przygotowania i doświadczenia, nie radzi sobie wówczas z dyscypliną w klasie. Jest to sygnał wskazujący na konieczność rozszerzenia specyficznego kształcenia doradców zawodowych.

Tabela 2

Kraj	Realizacja treści programów orientacji zawodowej w grupach wiekowych
Wielka Brytania	Uczniowie 14 – 16 lat: orientacja zawodowa jest częścią tzw. edukacji osobowej i społecznej uczniów. Uczniowie od 10-tego roku życia: zaczyna się w wielu szkołach wprowadzenie przedmiotu: wczesna orientacja zawodowa
Dania	Uczniowie 14–16 lat: rocznie 48 lekcji
Niemcy	Uczniowie 13–15-lat: 5–7 godzin tygodniowo, niekiedy jako oddzielny przedmiot, a czasem w ramach tematów interdyscyplinarnych. Uczniowie powyżej 15 lat: treści realizowane są w mniej intensywnym trybie.
Grecja	Uczniowie 12–14 lat 45 godzin rocznie. Uczniowie 15–16 lat 30 godzin rocznie.
Portugalia	Uczniowie 14 lat : 50 godzin rocznie
Holandia	Treści występują w 15 przedmiotach szkolnych, czasem według uznania szkoły mogą być nauczane jako odrębny przedmiot.

Realizacja treści programów orientacji zawodowej w niektórych krajach Unii Europejskiej

Źródło: Tabela wykonana na podstawie:

Paszkowska - Rogacz A., *Doradztwo zawodowe w krajach Unii Europejskiej*, [online], dostęp: 4.12.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/publikacje/161-doradztwo-zawodowe-w-krajach-unii-europejskiej> Status zawodowy doradcy zawodowego w szkołach Unii Europejskiej

Należy również wspomnieć o doskonale rozwiniętej i stale obecnej służbie doradczej na uczelniach wyższych Unii. Często również rola doradców rozszerzona zostaje o opiekę nad uczniami i studentami odbywającymi praktyki zawodowe, a nawet młodymi osobami w czasie kursów podnoszących lub zmieniających kwalifikacje.²⁵

Oto charakterystyka systemów doradztwa i poradnictwa w szkole w niektórych krajach Unii Europejskiej:

1) Doradztwo i poradnictwo zawodowe w Niemczech:

Sprawy związane z poradnictwem zawodowym i pośrednictwem pracy leżą w gestii Federalnego Urzędu Pracy (BA), który kieruje pracą sieci urzędów pracy.

Obowiązujący w Niemczech system edukacyjny zakłada istnienie pewnych różnic w poszczególnych landach. Wymagania formalne są we wszystkich landach takie same. Większość form początkowej edukacji zawodowej realizowana jest w Niemczech w ramach systemu dualnego. Główną cechą tego systemu jest połączenie szkolenia zawodowego w przedsiębiorstwie (praktyka) i szkolenia w szkole zawodowej (teoria).²⁶

Zgodnie z regulacjami prawnymi dotyczącymi szkolenia zawodowego dla każdego zawodu zostały opracowane specjalne regulacje dotyczące kształcenia. Aby znaleźć

²⁵ Derbis A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/-doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

²⁶ Górczyński M. *Funkcjonowanie doradztwa zawodowego w Polsce w aspekcie wybranych modeli europejskich*, 2009, [online], dostęp: 13.11.2010, <http://www.-doradztwozawodowe.pdg.pl>.

miejsce, w którym można odbyć szkolenie zawodowe należy, albo zgłosić się do centrum informacji zawodowej usytuowanego przy urzędzie pracy, albo złożyć aplikację bezpośrednio w przedsiębiorstwie, które oferuje szkolenie zawodowe. Oprócz szkolenia zawodowego w ramach systemu dualnego istnieje również w Niemczech możliwość kształcenia się w ramach dziennego systemu szkolenia zawodowego w szkołach.

W Niemczech doradcą zawodowym w szkole jest nauczyciel zatrudniany w dodatkowym wymiarze godzin. Doradcy zawodowi z resortu pracy Federalnego Biura Zatrudnienia ściśle współpracują ze szkolnymi doradcami zawodu dostarczając uczniom wiedzy na temat świata pracy (ryнку pracy i wymagań pracodawców). Uczniowie bardzo wcześnie kierowani są na różnego typu kształcenia, a pierwsza faza orientacji zawodowej przypada na 10 – 11 lat. Dla uczniów w wieku 13 – 15 lat program orientacji zawodowej realizowany jest bardzo intensywnie. Są to specjalnie opracowane treści wplatanie w programy nauczania przedmiotów, a czasami są to osobne przedmioty. Przedmiotowe programy nauczania współtworzą doradcy zawodowi z urzędów pracy, którzy ponadto opracowują szkolne programy doradcze i włączają się do pracy z zakresu orientacji i informacji zawodowej na terenie szkół ściśle współpracując z nauczycielami i psychologami szkolnymi. Po 15-tym roku życia uczniowie odbywają staże zawodowe trwające czasami do kilku tygodni zajęcia dydaktyczne odbywają się w przystosowanych odpowiednio gabinetach symulacyjnych. Doradztwo zawodowe na poziomie naszych szkół ponadgimnazjalnych zawodowych jest w Niemczech rozbudowane. Pracownie praktycznej nauki zawodu usytuowane są obok zakładów pracy, a uczniowie obserwują i poznają wybraną przez siebie profesję towarzysząc bezpośrednio pracownikom takiego zakładu pracy.²⁷

Podsumowując - wiodącą rolę w szkołach niemieckich ma nauczyciel – doradca zawodu, którego wspierają doradcy z urzędów pracy.

2) Doradztwo i poradnictwo zawodowe w Luksemburgu:

W Luksemburgu pierwsze decyzje w planowaniu kariery uczniowie podejmują w wieku 12 lat. Na początku siódmej klasy zapoznają się z treściami programowymi przyszłych przedmiotów i po upływie roku samodzielnie dokonują ich wyboru. Zadania doradcze w szkole prowadzone są przez wychowawcę, którego wspiera szkolny doradca zawodowy (nauczyciel) i doradcy z resortu pracy. Nauczyciele mają zwiększone obo-

²⁷ Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/a1ad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf.

wiązki o prowadzenie zajęć z orientacji zawodowej, dlatego w ich kształceniu zwraca się uwagę na kształcenie przedmiotowe i rozwijanie kompetencji pedagogicznych. Nauczyciele często prowadzą zajęcia metodami warsztatowymi, a w większości szkół wprowadza się program „Kariera”, którego celem jest rozwój umiejętności radzenia sobie w nowych sytuacjach, radzenia sobie ze zmianami. Uczniowie biorą udział w grach biznesowych, symulacyjnych, zajęciach technicznych, poznają świat pracy. W wieku 14 lat obowiązkowo odbywają staż (2,3 dni) w różnych firmach, gdzie obserwują pracę i czynności pracownicze w ich naturalnym środowisku.

Partnerami szkoły w procesie pomocy uczniom w zaplanowaniu dalszej edukacji i przyszłego zawodu są służby doradcze resortu pracy i zatrudnienia. Rolę koordynatora między edukacją i światem pracy pełni Komisja Informacji i Szkolnego Doradztwa Zawodowego. Do zadań tej Komisji należy też opiniowanie i rekomendowanie programów instytucji zajmujących się doradztwem.²⁸

3) Doradztwo i poradnictwo zawodowe we Francji

System poradnictwa we Francji został podporządkowany edukacji i to właśnie na szkole spoczywa odpowiedzialność za przygotowanie uczniów do podejmowania decyzji edukacyjno – zawodowych. Do 1993 r. doradztwem zawodowym w szkołach zajmowali się głównie doradcy informacji spoza szkoły, którzy opierali się głównie na testach dopasowując na ich podstawie uczniów do zawodu. Uczeń traktowany był przedmiotowo i nie miał większego wpływu na planowanie swojej kariery. Po 1993 r. prowadzenie zajęć w charakterze doradczym złożono na ręce wychowawców. Nauczyciele ci umiejętności doradcze nabywają na studiach, gdzie na zajęciach praktycznych poznają m.in. techniki pracy z grupą.

Obecnie decyzje edukacyjne za uczniów podejmuje Rada złożona z dyrektora szkoły, wychowawcy i doradcy zawodowego zapraszanego z zewnętrznej instytucji. Doradca ten pełni funkcję koordynatora i jest nim psycholog zatrudniony przy Kuratorium Oświaty. Uczeń ma wpływ na planowanie swojej kariery, gdyż programy nauczania zawierają treści orientacji zawodowej, uczeń ma możliwość zgłoszenia się do doradcy w Kuratorium bądź skorzystać z zajęć prowadzonych w szkole przez pracowników Uniwersyteckiego Centrum Informacji i Doradztwa. Podstawowymi ogniwami zajmującymi się orientacją szkolną i zawodową są Centra Informacji i Orientacji, które przygotowują dokumenty, prowadzą kartoteki szkół i zawodów oraz

²⁸ Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/a1ad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf

opracowują programy kształceniowe dla szkół. Doradcy z tej instytucji w szkole spędzają kilka godzin tygodniowo.²⁹

Usługi w zakresie poradnictwa zawodowego świadczone są uczniom szkół średnich przez: Centra Informacji i Poradnictwa (udzielanie indywidualnych informacji i porad, współpraca z personelem pedagogicznym szkół, udzielanie porad rodzicom uczniów, studentom), Centrum Informacji i Dokumentacji Młodzieży (dokumentowanie, szybka informacja na różne tematy, w tym kursy szkoleniowe i zawodowe), Lokalne Misje (poradnictwo i pomoc w zawodowej i społecznej integracji młodzieży w wieku 16 – 25 lat, która opuściła system edukacyjny bez kwalifikacji zawodowych).³⁰

. We Francji opracowane dwa modele orientacji:

1. system oparty o wiedzę ekspertów traktujący orientację jako jednorazowy wybór
2. edukacja dla orientacji – system zakładający etapy i margines błędów, oparty o samodzielne poszukiwania i dochodzenie ucznia do zamierzonych celów.

Kontakty doradców z rodzicami są ograniczone do niezbędnych i są zaplanowane. Doradcy uważają, że obecność rodziców może być przeszkodą w szerszym wyrażaniu przez ucznia pragnień, dążeń i swoich celów życiowych.

We Francji widoczna jest ścisła współpraca resortu edukacji i resortu gospodarki objawiająca się autentyczną troską o przygotowanie młodych ludzi do wypełniania ról zawodowych. Mogą oni dokonać przemyślanych i trafnych decyzji, a doradcy towarzyszą im na każdym etapie życia zawodowego. Systemowe rozwiązania, przygotowywanie uczniów do świadomego planowania kariery, doradztwo dla uczniów z trudnościami w uczeniu się oraz doradztwo dla dorosłych może stanowić wzór dla innych państw.

4) Doradztwo i poradnictwo zawodowe w Wielkiej Brytanii

W Wielkiej Brytanii Ministerstwo Edukacji oraz Ministerstwo Pracy zostały połączone w Departament Edukacji i Zatrudnienia (DfEE), którego częścią jest Wydział Szkoleń, Przedsiębiorczości i Edukacji. W ramach tego Departamentu placówkami odpowiedzialnymi za rozwój poradnictwa zawodowego są Wydział Informacji

²⁹ Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/a1ad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf.

³⁰ Górczyński M. *Funkcjonowanie doradztwa zawodowego w Polsce w aspekcie wybranych modeli europejskich*, 2009, [online], dostęp: 13.11.2010, <http://www.-doradztwozawodowe.pdg.pl>.

³⁰ Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/a1ad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf.

i Poradnictwa Zawodowego oraz Wydział Wyboru Kariery zajmujący się doradztwem edukacyjnym dla młodzieży.

W Wielkiej Brytanii usługi związane z karierą zawodową dla młodzieży w wieku 14 – 19 lat oraz dla słuchaczy edukacji uzupełniającej są prowadzone przez prywatne firmy ds. poradnictwa karierowego. Firmy te prowadzą zajęcia grupowe, udzielają informacji, zajmują się pośrednictwem pracy. Ich oferta jest dostosowana do lokalnych potrzeb rynku pracy.

Edukacja karierowa jest również prowadzona w szkołach dla młodzieży w wieku 14 – 19 lat i dla starszych słuchaczy kolegiów Further Education. Udzielają one informacji zawodowych oraz realizują szereg programów prozawodowych.³¹

W Wielkiej Brytanii bardzo dużą rolę w pomocy uczniom w planowaniu ich drogi edukacyjno – zawodowej spełniają wychowawcy. Wprowadzane są zadania wychowawcze w postaci specjalnie opracowanych programów: „Planowanie działania” i „Rejestracja osiągnięć”. Realizacja ich odbywa się podczas indywidualnych spotkań z uczniami, na których mogą oni zaplanować swoje cele zawodowe. Często spotkaniom tym towarzyszą rodzice. Doradcy zawodowi prowadzi systematycznie pogadanki z rodzicami, aby mogli w pełni uczestniczyć w planowaniu przyszłości swoich dzieci. Dużo miejsca w programach nauczania przedmiotów poświęcono zagadnieniom związanym z planowaniem kariery zawodowej. W szkole zatrudniony jest koordynator do spraw planowania kariery, który obecny jest przy budowaniu programów nauczania. Bardzo popularny jest w szkołach program „Gra w życie”, który polega na symulacjach projektowania własnej kariery zawodowej. Program dostosowany jest do różnych grup wiekowych.³²

Integracja doradztwa z pracą szkoły jest widoczna od najniższych szczebli nauczania. Już od 5-tego roku życia wprowadzono program „Wczesna orientacja zawodowa”, a zajęcia prowadzone są warsztatowo i pomagają dzieciom poznać samego siebie. Uczniowie szkół średnich zdobywają doświadczenia związane z pracą tuż przed etapem wyboru przedmiotów nauczania na zajęciach szkolnych. Nauczyciele kariery i dorady kariery to często osoby z grona pedagogicznego danej szkoły, zatrudniani w niepełnym

³¹ Górczyński M., *Funkcjonowanie doradztwa zawodowego w Polsce w aspekcie wybranych modeli europejskich*, 2009, [online], dostęp: 13.11.2010, <http://www.-doradztwozawodowe.pdg.pl>.

³² Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoły.pl/pub/dok/a1ad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf.

wymiarze godzin, których zadaniem jest służyć pomocą wychowawcom i koordynowanie pracy związanej z orientacją zawodową na terenie szkoły.³³

5) Doradztwo i poradnictwo zawodowe w Finlandii:

Wspólną ideą dla wszystkich etapów edukacji w Finlandii jest kształtowanie i wzmacnianie umiejętności społecznych z jednoczesnym budowaniem autonomii i wspieraniem indywidualnego rozwoju ucznia (studenta).

Szkoły zawodowe wyposażają ucznia w kwalifikacje i umiejętności zawodowe, które pozwalają mu (jeżeli myśli o rozpoczęciu aktywności zawodowej) podjąć pracę w konkretnym wyuczonym zawodzie. Ścisła kooperacja szkół zawodowych z rynkiem pracy to nie tylko kilkumiesięczne szkolenia zawodowe dla uczniów w miejscach pracy (tzw. on-the job training), to również generowanie i wymuszanie zmiany w ofertach programowych szkół, tak by były one odpowiedzią na konkretne potrzeby rynku pracy.³⁴

Fiński system edukacji wspiera ucznia w dokonywaniu wyborów edukacyjno-zawodowych. Pomocy w tym zakresie udziela najczęściej osoba pełniąca funkcję pedagoga szkolnego - doradcy lub nauczyciel - doradca ze specjalizacją poradnictwo zawodowe. Intensywną opieką doradczo-edukacyjną, na poziomie 9-letniej szerokiej edukacji podstawowej, objęte są najczęściej 3 ostatnie lata. Każdy uczeń ma prawo do 2 godzin pracy grupowej i indywidualnej z doradcą w tygodniu poświęconej problemowi samowiedzy, dalszej nauki, rynkowi pracy i tendencjom na nim panującym oraz wiedzy o zawodach. Szkoła uczy jak i gdzie ma docierać do informacji, jakich narzędzi powinien używać, żeby ją zdobyć.

Nauczanie i poradnictwo zawodowe mają swoją kontynuację na poziomie szkoły średniej w postaci:

- monitorowania przebiegu, postępów i problemów ucznia w nauce,
- przekazywania wiedzy na temat potencjalnych możliwości dalszej edukacji zgodnych z predyspozycjami i preferencjami,
- przekazywania wiedzy na temat perspektyw pracy zawodowej opartej na zdobywaniu konkretnych kwalifikacji,
- stymulowania do poszukiwania informacji i odkrywania różnych źródeł informacji,

³³ Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/alad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf

³⁴ Tamże.

- prezentowania oferty doradczej instytucji pozaszkolnych powołanych dla celów poradnictwa zawodowego.³⁵

Wszystkie typy aktywności doradczej skoncentrowane są wokół pracy nad planami na przyszłość, czyli projektowaniem ścieżki kariery. Doradztwo na tym etapie zazwyczaj integruje działania z obszaru pracy z małą i dużą grupą, pracy indywidualnej z uczniem, otwartego i powszechnie dostępnego serwisu informacyjno-doradczego (opartego na ICT), pracy z nauczycielem, instytucjami zewnętrznymi, np. ośrodkami akademickimi. Szkolny doradca zawodowy ma obowiązek prowadzenia dla nauczycieli szkoleń i treningów, będących uzupełnieniem wiedzy i umiejętności z zakresu problematyki poradnictwa zawodowego i informacji zawodowej.

Instytucją świadczącą usługi doradcze, która współpracuje ze szkołą, funkcjonując poza jej strukturą jest tzw. Employment Office. Employment Offices stanowią rodzaj Centrów Informacji i Planowania Kariery Zawodowej i są one pomostem między rynkiem pracy a edukacją.

W Finlandii resorty edukacji i rynku pracy bardzo dobrze współpracują ze sobą, a edukacja jest bezpłatna, co sprzyja efektywnemu kształceniu młodych ludzi i rozwojowi poradnictwa zawodowego

6) Doradztwo i poradnictwo zawodowe w Holandii:

Nauczyciel kariery w Holandii zatrudniony jest przez Ministerstwo Edukacji. Nie ma on określonego godzinowego limitu pracy doradczej i zatrudniony jest na stałe nie w szkole, lecz w resorcie pracy. Coraz częściej pracę doradczą w szkole wykonują wychowawcy klas odpowiednio przygotowani w czasie studiów i wspierani w działaniach przez profesjonalistów – nauczycieli kariery. Czas dokonywania pierwszych wyborów przez uczniów został przesunięty z 12-tego na 15-sty, 16-sty rok życia. Wprowadzono treści związane z orientacją zawodową do przedmiotów szkolnych, a w niektórych szkołach traktowane są jako oddzielny przedmiot. W większości szkół uczeń ma przydzielonego nauczyciela – opiekuna, który stara się mu pomóc w rozwiązywaniu problemów, wspiera go w trudnych sytuacjach społecznych oraz sytuacji stresu czy lęku. Za jego pośrednictwem uczniowie mogą kontaktować się z nauczycielem kariery. Nauczyciele w szkołach mają za zadanie przekazanie wiedzy na temat związku między nauczonym przedmiotem a zaplanowaną przez ucznia karierą zawodową.

³⁵ Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/a1ad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf.

W niektórych szkołach średnich uczniowie mają możliwość skorzystania z programu praktycznej orientacji zawodowej, polegającego na trzytygodniowym szkoleniu przygotowawczym w szkole, tygodniowym stażu w zakładzie pracy i ponownym trzytygodniowym szkoleniu w szkole. Uczniowie przygotowują się do wykonywania zadań zawodowych, poznają stanowiska pracy, narzędzia i warunki pracy. Nad koordynacją działań doradczych czuwa Rada Doradztwa Kariery i Informacji powołana przez Biura Doradztwa Kariery i Informacji.

Mimo, że Holandia od wielu lat należy do krajów Unii Europejskiej nadal nie posiada zintegrowanego, różnorodnego i systemowego oddziaływania doradczego na terenie szkoły. Bardzo dobrze natomiast przygotowuje nauczycieli (w ramach studiów i zebrań organizowanych przez wyżej wymienioną Radę) do pomocy uczniom.³⁶

7) Doradztwo i poradnictwo zawodowe w Danii:

Według ustawy duńskich władz oświatowych doradztwem zawodowym objęci są uczniowie wszystkich szczebli edukacji (9-letnia szkoła obowiązkowa, a potem uzupełniające szkoły społeczne, kursy zawodowe, gimnazja – odpowiedniki szkół średnich, które kończą się dwuletnią szkołą przygotowującą do wstąpienia na wyższe uczelnie).

Dla młodszych uczniów prowadzone są zajęcia z elementami orientacji zawodowej, a w ciągu ostatnich dwóch lat uczniowie uczestniczą w obowiązkowych zajęciach z orientacji zawodowej prowadzonych przez wychowawców, których wspierają nauczyciele doradcy. Uczniowie towarzyszą konkretnemu pracownikowi przez określony czas, obserwując wszystkie jego zadania. Już najmłodszy uczniowie w wieku 8 – 10 lat mają możliwość obserwacji pracy, natomiast uczniowie starsi uczestniczą w zajęciach symulacyjnych podczas lekcji przedsiębiorczości. Kształtuje to w nich własną aktywność zawodową.

Całą odpowiedzialność za grupowe i indywidualne doradztwo spoczywa na wychowawcy. Nauczyciele są przygotowani do tego typu działań na studiach. Pierwsze wybory zawodowe podejmują młodzi ludzie w wieku 16 lat i wówczas mogą skorzystać z pomocy profesjonalnych doradców, pracujących w instytucjach pozaszkolnych, a zrzeszonych w Narodowej Radzie Edukacji i Doradztwa Zawodowego. W tym czasie uczestniczą obowiązkowo przez dwa tygodnie w programie „Doświadczenie pracy”. Uczniowie mogą rozwijać swoją świadomość związaną z przyszłym zawodem

³⁶ Studzińska E., *Europejskie drogowaskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/a1ad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf.

i zyskać wiedzę na temat oczekiwań pracodawców wobec potencjalnych pracowników w bezpośrednim kontakcie z nimi.³⁷

8) Doradztwo i poradnictwo zawodowe w Irlandii:

Poradnictwo zawodowe w Irlandii ściśle związane jest z systemem edukacji, a wspierane jest przez służby zatrudnienia. Szkolny plan doradztwa zawodowego zakłada wysiłek doradców zawodowych, nauczycieli, osób zarządzających szkołą, organów nadzorczych, zespołów programowych, uczniów i rodziców oraz społeczności lokalnej (biura, instytucje, organizacje) w realizacji zaplanowanych działań w zakresie doradztwa zawodowego. Nie wyklucza on jednak zwracania się w niektórych przypadkach o profesjonalną pomoc poza szkołą.³⁸

Funkcję zawiązaną z orientacją i informacją zawodową pełni w irlandzkich szkołach doradca zawodowy wybierany z spośród nauczycieli danej szkoły. Ma on ustalony czas pracy nauczycielskiej – 3 godziny tygodniowo, a pozostałe pensum poświęca na czynności doradcze. Współpracuje on z wychowawcami i innymi nauczycielami w opracowywaniu szkolnych programów wychowawczych, praktyk zawodowych i kształtowaniu umiejętności potrzebnych w życiu codziennym.

Doradcy zawodowi to profesjonaliści, przygotowani do realizowania zadań w ramach szkolnego programu doradczego, którymi to zadaniami są poradnictwo i wsparcie:

- **poradnictwo** (prowadzone indywidualnie lub grupowo) – zachęcanie uczniów do podejmowania decyzji, rozwiązywania problemów, zmiany zachowania i rozstrzygnięcia o swoim życiu;
- **wsparcie** rodziców, nauczycieli, dyrekcji, organów nadzorujących, agencji pośrednictwa pracy w rozwijaniu osobistego, społecznego i edukacyjnego potencjału uczniów, wsparcie do uczestnictwa w planowaniu i rozwijaniu programów związanych z doradztwem.

Uczniowie w wieku 12 – 15 lat (ostatnie klasy szkolnictwa podstawowego) objęci są wstępnym szkoleniem zawodowym. W większości szkół wprowadzany jest program „Kariera”, którego zadaniem jest rozwijanie świadomości własnych zdolności, umiejętności, kwalifikacji, potrzeb, wartości i zainteresowań. W wieku 15 – 18 lat istnieje moż-

³⁷ Studzińska E., *Europejskie drogowaskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 4.12.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/a1ad-3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf.

³⁸ Kotarba M. (tłum.), *Plan doradztwa zawodowego dla szkoły*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

liwość pełnego szkolenia zawodowego, które polega na przygotowaniu młodych ludzi do wejścia w życie zawodowe poprzez specjalnie przygotowany program "Przygotowanie zawodowe" (jednoroczne szkolenie podstawowe i cykl kursów szkoleniowo – praktycznych). Po ukończeniu tego szkolenia otrzymują świadectwa z akredytacją Narodowej Rady ds. Kwalifikacji zawodowych i mogą ubiegać się o zatrudnienie w wybranych zakładach pracy.

W Irlandii system doradztwa jest dobrze rozwinięty i zdominowany przez państwo, poparty częściowo przez Kościół. Uczniowie po ukończeniu edukacji na poziomie podstawowym mogą skorzystać z pomocy doradczej specjalistów zatrudnionych przy kolegiach i uniwersytetach oraz w Urzędach ds. Szkolenia i Zatrudnienia.

1.3. MOCNE I SŁABE STRONY DORADZTWA ZAWODOWEGO WE WSPÓŁCZESNEJ SZKOLE

Przeobrażenia polityczne i ustrojowe w Polsce po 1989 r. wywołały ogromne zmiany w edukacji i rynku pracy. Nasz kraj zmienił politykę i struktury niezbędne do przejścia od niewydolnej, centralnie planowanej gospodarki do nowoczesnej gospodarki rynkowej, opartej na własności prywatnej i inicjatywie obywateli. Pociągnęło to za sobą zmiany pozytywne, ale nie dało się uniknąć również tych negatywnych. Rynek pracy został zliberalizowany, nastąpił wolny przepływ siły roboczej, pojawiło się związane z tym bezrobocie. Oferta edukacyjna musiała się unowocześnić i zróżnicować, a jednym z podstawowych zadań stało się dostosowanie kształcenia, nie tylko zawodowego, do potrzeb rynku pracy. Zmiana zasad funkcjonowania naszej gospodarki spowodowała zmianę reguł rządzących rynkiem pracy, a tym samym ukazała ułomność dotychczasowego kształcenia i szkolenia zawodowego.

Wraz z pojawieniem się zjawiska bezrobocia problematyka poradnictwa zawodowego nabrała szczególnego znaczenia. Nie zmienił się cel porady (odpowiednie zatrudnienie), ale kategorie odbiorców. Obserwuje się niedostosowanie kwalifikacji zawodowych i aspiracji bezrobotnych do potrzeb wolnego rynku pracy oraz brak odpowiednich, w sytuacji utrzymującego się zjawiska bezrobocia, wzorców zachowań zarówno bezrobotnych, jak i pracodawców.³⁹

Bezrobocie uwidocznilo jaskrawo słabe punkty poradnictwa zawodowego dla młodzieży, dorosłych i osób niepełnosprawnych. Dotychczasowy, szkołocentryczny w swej strukturze, system poradnictwa zawodowego w sytuacji bezrobocia stał się mało

³⁹ Trzeciak W. *Aktualne problemy poradnictwa zawodowego*, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/publikacje/165-aktualne-problemy-poradnictwa-zawodowego>.

efektywny. Szczególnie wyraźnie uwidoczniło się to w urzędach pracy: bezrobotni absolwenci szkół ponadpodstawowych nie potrafili sensownie poszukiwać pracy, nie umieli korzystać z informacji, nie potrafili projektować i wprowadzać w życie alternatywnych rozwiązań. Jednym z kluczowych problemów młodego pokolenia jest uświadomienie sobie faktu, że w gospodarce rynkowej trzeba samemu wziąć odpowiedzialność za własną przyszłość zawodową, co oznacza w praktyce zaplanowanie kariery zawodowej i pokierowanie swoim losem. Rola Państwa sprowadza się do tworzenia warunków umożliwiających jednostce korzystanie z szerokiej informacji i poradnictwa zawodowego, a nie do odpowiedzialności za jej indywidualne losy. Mimo, że obecnie oferta edukacyjna jest niezwykle bogata, a możliwość podejmowania zróżnicowanych wyborów edukacyjno – zawodowych jest bardzo duża, dzisiejszy absolwent szkoły zamierzający podjąć pracę napotyka na ogromne trudności, które są wynikiem wspomnianego braku przygotowania do aktywnego poszukiwania pracy.⁴⁰

Poradnictwo zawodowe w szkołach stopniowo się rozwija, ale wciąż brakuje jasnych uregulowań prawnych i odpowiednich narzędzi pracy z zakresu orientacji szkolnej i zawodowej. Zapisy prawne dotyczące doradztwa zawodowego w szkole wymagają pewnych uzupełnień – określenia definicji i założeń systemu doradztwa, oraz osób odpowiedzialnych za realizację zadań. Model docelowy to doradca zawodowy zatrudniony w szkole i wspierający go merytorycznie doradca w poradni. Ich zadania wymagają jasnego sprecyzowania i zróżnicowania, gdyż dzisiaj dla wielu organów prowadzących placówki oświatowe, nie ma potrzeby zatrudniania doradców zawodowych w szkołach, skoro są doradcy zatrudnieni w poradniach. Brak do 2010r. zapisów w prawie oświatowym mówiących o obowiązku zatrudnienia doradców zawodowych w szkołach, czyniło te przepisy często martwymi. Dopiero Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach narzuciło obowiązek zatrudniania w szkołach doradców zawodowych.⁴¹

W literaturze dotyczącej poradnictwa zawodowego nie ma jednoznaczności w zakresie pojęć. Niektóre terminy są określone w sposób niejasny, mają różne określe-

⁴⁰ Trzeciak W. *Aktualne problemy poradnictwa zawodowego*, 2009, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/publikacje/165-aktualne-problemy-poradnictwa-zawodowego>.

⁴¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Warszawa 2010, [online], dostęp: 08.01.2011, <http://www.infor.pl/dziennik-ustaw,rok,2010,-nr,228/poz,1487,-rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-w-sprawie-zasad-udzielania-i.html>.

nia i nie zawsze spójne. Na przykład system urzędów pracy posługuje się następującymi definicjami:

- **Poradnictwo zawodowe** traktuje jako proces, w którym doradca zawodowy pomaga człowiekowi (jednostce, klientowi) w osiągnięciu lepszego zrozumienia siebie samego w odniesieniu do środowiska pracy po to, aby umożliwić mu realistyczny wybór lub zmianę zatrudnienia albo też osiągnięcie właściwego dostosowania zawodowego.
- Pojęcie **informacji zawodowej** definiuje się jako informacje związane ze światem pracy, które mają zostać wykorzystane w procesie rozwoju kariery zawodowej, włączając w to wiadomości z zakresu edukacji i zatrudnienia, a także informacje psychospołeczne związane z pracą, np. dotyczące dostępności szkoleń, charakteru pracy i statusu pracownika w różnych zawodach⁴².

W praktyce natomiast ważne są elementy, które warunkują efektywność procesu doradczego, dlatego definiuje się ją jako zakres wiedzy niezbędnej do podejmowania decyzji zawodowych związanych z przygotowaniem do podjęcia pracy i zatrudnienia, a także prawami i obowiązkami osób bezrobotnych i poszukujących pracy. Informacja zawodowa jest to z kolei cały kompleks zagadnień począwszy od wiedzy o człowieku jako podmiocie oddziaływań doradczych, determinantach podejmowania decyzji, poprzez wiedzę zawodoznawczą, aż do obszarów związanych z motywowaniem do aktywności w poszukiwaniu zatrudnienia i wyposażeniem bezrobotnych w umiejętności poruszania się po rynku pracy.⁴³

Światowe standardy gwarantują uczniom dostępność i powszechność usług doradczych na terenie szkoły. Memorandum dotyczące kształcenia ustawicznego opracowane przez Komisję Europejską w 2000r., w punkcie 5 zawiera zalecenia dotyczące profesjonalnej pomocy doradczej dla uczniów i studentów. Państwa Unii Europejskiej stosują te zalecenia w praktyce, w Polsce natomiast analiza danych statystycznych wskazuje na zbyt małą dostępność usług doradczych w polskich szkołach i poza nią. W roku szkolnym 1999/2000, problemy podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych dotyczyły uczniów kończących 19899 szkół podstawowych i liceów ogólnokształcących oraz 10444 szkół zasadniczych, techników i szkół równorzędnych oraz policealnych.

⁴² *Szkolny doradca zawodowy (projekt)*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej Warszawa 2003, [online], dostęp: 10.09.2010, <http://www.koweziu.edu.pl/index.php?id=-wydawnictwa&k=orientacja>.

⁴³ Tamże.

Profesjonalnej pomocy mogło im udzielić około 1500 doradców zawodowych (w przeliczeniu na etaty) z poradni psychologiczno – pedagogicznych, co stanowiło aż 20 szkół na 1 etat doradcy.⁴⁴

W ostatnich latach sytuacja ta uległa poprawie, gdyż w 2001r. ramowe statuty szkół ponadpodstawowych nałożyły na dyrektorów i rady pedagogiczne „obowiązek organizacji wewnątrzszkolnego systemu doradztwa oraz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia, a także organizację współdziałania z poradniami psychologiczno – pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, oraz innymi instytucjami świadczącymi poradnictwo i specjalistyczną pomoc uczniom i rodzicom”.⁴⁵

Z pewnością tym, co szczególnie daje się zauważyć i odczuć jest brak współdziałania instytucji działających w ramach resortu gospodarki i edukacji narodowej. Wzajemna współpraca obu tych resortów ma charakter deklaracyjny, nie przekłada się często na praktykę. Utrudnia to szczególnie pracę osobom zajmującym się działaniami z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego w szkołach (zdobycie niezbędnych w pracy doradcy informacji, narzędzi, publikacji, wymiana doświadczeń zawodowych).

Nie bez znaczenia jest to, że kształcenie zawodowe prowadzone przez szkoły jest często oderwane od potrzeb rynku pracy – efektem tego jest rosnąca grupa bezrobotnych absolwentów. Klasyfikacja Zawodów Szkolnictwa Zawodowego, na podstawie której podejmuje się decyzje o możliwości uruchamiania nowych kierunków kształcenia w szkołach, nie nadąża za zmianami rynku pracy. Wyrażna jest rozbieżność pomiędzy ofertą edukacyjną, a ofertami, które znaleźć można na rynku pracy. Taka sytuacja potwierdza, niedostateczną współpracę obu resortów w tym zakresie. Programy szkolne i metody pracy z młodzieżą kładą nacisk i promują wysokie osiągnięcia „akademickie”, deprecjonując zainteresowania nauką zawodu w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Większość uczniów, często pod wpływem otoczenia, szuka miejsca w liceum ogólnokształcącym lub uczelni wyższej, pomijając szkoły zawodowe.⁴⁶

⁴⁴ *Szkolny doradca zawodowy (projekt)*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej Warszawa, [online], dostęp: 10.09.2010, <http://www.koweziu.edu.pl/index.php?id=wydawnictwa&k=orientacja>.

⁴⁵ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół*, Warszawa 2010, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.nettax.pl/-dzienniki/du/2001/61/poz.624.htm>

⁴⁶ Łukasiewicz A., *Wewnątrzszkolny system doradztwa, czyli przygotowanie młodzieży do wejścia na rynek pracy w warunkach polskich*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

Rynek pracy narzuca brutalne niekiedy reguły, do których trzeba się dostosować chcąc znaleźć ciekawą pracę. Jedną z nich jest posiadanie przez przyszłego pracownika, jak najwyższych umiejętności i kwalifikacji, a nierzadko osoba ubiegająca się o pracę powinna przedstawić dyplom ukończenia uczelni wyższej. W związku z tym w ostatnich latach wykształciła się w naszym społeczeństwie pewna, określona postawa wobec studiów, którą można nazwać postawą " *studiowania dla dyplomu*". Dyplom gwarantuje pewien awans materialny i stabilizację w zawodzie, ale często nie idzie w parze z wiedzą i określonymi umiejętnościami.⁴⁷

Zauważalnym zjawiskiem jest ograniczanie się do umiejętności i wiedzy, jaką młodzi mogą zdobyć w szkole. Obecnie wiadomo, że wiedza i umiejętności zdobyte w szkole to tylko wstęp do umiejętności, jakich wymagają pracodawcy. Aby zaplanować karierę zawodową, potrzebna jest przede wszystkim orientacja w gospodarce, w polityce. Niestety nie zawsze szkoła wywiązuje się ze swoich podstawowych zadań w zakresie poradnictwa i orientacji zawodowej. Brak jej planowej i systematycznej pracy wychowawczej nad kształtowaniem osobowości dziecka w aspekcie jego konkretnej przyszłości, a nauczyciele nie są przygotowani do prowadzenia orientacji zawodowej. Szkoła nie uczy kreatywności, nie zmusza uczniów do wykazania szeroko rozumianej aktywności. Wciąż jeszcze istnieją placówki, gdzie podaje się gotową wiedzę, a uczeń musi tylko ją zapamiętać. Ciągłe brak jeszcze powiązania systemu szkolnego, a zwłaszcza systemu szkół zawodowych z Centrami Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży, z Urzędami Pracy, czy wreszcie z samymi pracodawcami. Do niedawna brakowało także profesjonalnych prognoz, które pozwalałyby planować nie tylko zmiany w strukturze kształcenia w kraju, ale i kierunek własnej drogi zawodowej. Dopiero powołane Rządowe Centrum Studiów Strategicznych przygotowało dokument szacujący, jakie zawody będą najbardziej popularne do 2010 roku.⁴⁸

W sytuacji szybko zmieniającego się rynku pracy, wzrasta rola wykształcenia ogólnego, szerszego, (a nie wąskiego profilu edukacyjnego), umiejętność radzenia sobie w sytuacji praktycznego sprawdzania posiadanych kwalifikacji. W związku z tym należy być może budować programy kształcenia (zwłaszcza kształcenia zawodowego), oparte na cechach wewnętrznych jednostki, a nie na ściśle określonych możliwościach

⁴⁷ Kruczyńska A., *Aspiracje zawodowe młodzieży, jako czynniki motywujące wybór zawodu*, 2002, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.-ekonomicznie.pl/-strefa.php?strefa=studenta&art=181>.

⁴⁸ Tamże.

zatrudnienia? Indywidualność jednostki jest bowiem podstawą kształtującą tożsamość samodzielnego myślenia i działania.⁴⁹

Niewątpliwym problemem w Polsce jest, wspomniany już, brak odpowiedniej bazy lokalowej i wyposażenia. Brak środków finansowych powoduje trudność w zdobyciu publikacji, materiałów informacyjnych, narzędzi. Funkcję tę częściowo realizuje jedynie Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej.

Mimo braku nowoczesnego oprzyrządowania i bardzo skromnych warunków lokalowych poradni oraz braku rozwiązań systemowych, wyniki badań wskazują na dobre przygotowanie doradców zawodowych do wykonywania statutowych zadań. Opracowują oni programy, poszukują nowych, ciekawych, często adaptowanych z innych krajów rozwiązań metodycznych i bogacą warsztat pracy. Resort gospodarki aktywnie uczestniczy w działalności związanej z doradztwem zawodowym dla absolwentów oraz osób poszukujących pracy. Zwiększyła się świadomość wśród władz lokalnych samorządowych i oświatowych oraz zrozumienie wagi problemu pomocy młodym ludziom. Coraz dogodniejszy jest dostęp do profesjonalnego doradcy.⁵⁰

Należy mieć nadzieję, że gdy jesteśmy już członkami Unii Europejskiej, systematycznie będzie zmieniać się pogląd na doradztwo zawodowe i traktowane ono będzie jako coś oczywistego i niezbędnego.

⁴⁹ Kruczyńska A., *Aspiracje zawodowe młodzieży, jako czynniki motywujące wybór zawodu*, 2002, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.-ekonomicznie.pl/-strefa.php?strefa=-studenta&art=181>.

⁵⁰ *Szkolny doradca zawodowy (projekt)*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2003, [online], dostęp: 10.09.2010, <http://www.koweziu.edu.pl/index.php?id=-wydawnictwa&k=orientacja>.

ROZDZIAŁ II

SYLWETKA UCZNIĄ LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO

Konsekwencją braku profesjonalnego doradztwa zawodowego dla uczniów liceum, jest pochopne podejmowanie decyzji odnośnie wyboru studiów, a co za tym idzie późniejsze trudności w znalezieniu zatrudnienia.

Charakterystyka teorii rozwoju zawodowego D.E. Supera zakłada m.in., że przyszłe role społeczne i zawodowe, w jakie wejdzie młodzież, bardzo zależą od identyfikacji z rodzicami lub opiekunami, z modelami ról zawodowych rodziców oraz poziomu wykształcenia, od jej zainteresowań, wartości i potrzeb, a także od samej struktury zawodowej i jej kierunków oraz działalności młodzieży do przystosowania się do tej struktury. Nie bez znaczenia jest otoczenie, w którym dorastają młodzi ludzie, środowiska społeczne, w których przebywają i do których należą.⁵¹

Przygotowanie do pracy zawodowej lub wybór dalszego kierunku kształcenia jest bardzo trudnym zadaniem dla młodego człowieka w okresie dorastania, a udział w różnych formach aktywności sprzyja licznym kontaktom społecznym, uczy współdziałania w grupie, porozumiewania się. Młodzież ma niejasne jeszcze poczucie swego celu, zatem w różnorodny sposób wyraża swoją bezradność. Stąd wielorakie problemy w komunikacji, na które często zwracają uwagę zarówno rodzice i nauczyciele w szkole.

2.1. CHARAKTERYSTYCZNE CECHY ROZWOJU SPOŁECZNEGO MŁODZIEŻY

W okresie dorastania zachodzą znaczne zmiany w dziedzinie rozwoju społecznego, który polega na zdobywaniu dojrzałości do współżycia w społeczeństwie. Charakterystyczną cechą rozwoju społecznego w okresie dorastania jest wzrost ilości kontaktów społecznych. Zwiększa się znaczenie środowiska rówieśników i kontaktów z kolegami.

Rozwój społeczny młodzieży zależy od dojrzewania biologicznego oraz procesów dorastania społecznego. Dojrzewanie biologiczne dokonuje się pod wpływem zachodzących w organizmie procesów fizjologicznych, które wpływają na stan psychiczny

⁵¹ Rzeczkowski B., *Rozwój zawodowy człowieka*, 2009, [online], dostęp: 30.11.2010, <http://www.sdsiz.pl/-index.php/warsztat-doradcy-mainmenu-43/dla-doradcow-zawodowych/rozwoj-zawodowy-czowieka>

dorastającej młodzieży. Młodzież wykazuje zwiększoną pobudliwość emocjonalną, skłonność do nagłych zmian nastrojów, przeżywania uczucia smutku, przygnębienia, tęsknoty.

Wiek młodzieży licealnej (16 – 19 lat) zalicza się do okresu późnej adolescencji (wg E.B.Hurloka) lub przełomu adolescencji i wczesnej dorosłości (wg E.Eriksona), Irena Obuchowska z kolei obejmuje ten wiek terminem dorastanie.⁵²

T. Tomaszewski zwraca uwagę na konieczność różnicowania pojęć „dojrzewanie” i „dorastanie”. Dorosłość jest wg niego kategorią społeczną, podczas gdy dojrzałość kategorią biologiczną. Proces dorastania trwa zazwyczaj dłużej i uwarunkowany jest czynnikami społecznymi, kulturowymi oraz systemem wychowania.⁵³

Długość trwania okresu dorastania i tempo zachodzących zmian, zależy od cech dziedzicznych, jak i od warunków życia, a także często od płci. Dziewczeta z reguły wkraczają w okres dorastania wcześniej niż chłopcy.

Cechami okresu dorastania są poważne zmiany zachodzące w rozwoju fizycznym oraz psychicznym. Ten ostatni może przebiegać powolnym, jednostajnym nurtem, a zmiany będą widoczne dopiero po upływie dłuższego okresu lub mogą dokonywać się nagle, tak, że nowe sposoby zachowania będą prawdziwą niespodzianką dla otoczenia.

Rozwój umysłowy jest uwarunkowany nauką w szkole, która stawia uczniowi coraz większe wymagania, rozszerza zakres jego wiedzy i ćwiczy wszystkie funkcje poznawcze.

W dziedzinie wrażeń i spostrzeżeń młodzież osiąga bardzo wysoką sprawność. Zwiększa się pojemność uwagi, co pozwala na większe skupienie się i efektywniejszą pracę. Uczniowie liceum wykazują znacznie większy stopień skupienia, koncentracji i uwagi od swych młodszych kolegów – gimnazjalistów. Są bardziej kreatywni, na lekcjach potrafią analizować, dochodzić do prawidłowych wniosków i stwierdzeń. Zaczynają posługiwać się w większej niż dotychczas mierze pamięcią logiczną (sensowną). Większą niż dotychczas rolę w zapamiętywaniu zaczyna odgrywać możliwość zrozumienia materiału, podczas gdy w młodszym wieku szkolnym dzieci często uciekają się do mechanicznego zapamiętywania na skutek trudności w rozumieniu i sensownym grupowaniu przyswajanych treści.⁵⁴

⁵² Kamińska I., *Charakterystyka okresu dorastania*, [online], dostęp: 12.12.2010, http://www.eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op=search&query=.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

Centralne znaczenie w rozwoju umysłowym dorastającej młodzieży odgrywają procesy myślenia. Pogłębia się zdolność analizy i syntezy, rozwija myślenie logiczno-dedukcyjne. Psychologowie za najbardziej charakterystyczną cechę przeobrażeń dokonujących się w procesach myślenia uważają stopniowe, ale bardzo widoczne przechodzenie od myślenia konkretnego i obrazowego do najwyższego poziomu myślenia - abstrakcyjnego.

Zdolność myślenia logicznego staje się źródłem tak charakterystycznego dla młodzieży w tym okresie krytycyzmu. Aktywność myślowa dorastających, zwiększająca się ich orientacja w różnych dziedzinach kultury i nauki doprowadza do wytwarzania się określonych zainteresowań i coraz większej ich specjalizacji.

W okresie dorastania pod wpływem nauki szkolnej zachodzą zmiany w strukturze języka oraz jego funkcjach. Zmiany te dotyczą:

- 1) wzrostu zasobu słownictwa i jego treści
- 2) zrozumienia struktury gramatycznej języka
- 3) kultury języka w zakresie mowy ustnej i pisanej

Rozwój słownictwa w okresie dorastania polega również na poszerzaniu się odcieni znaczeniowych. Młodzież licealna potrafi używać słów o znaczeniu potocznym i naukowym, dosłownym i przenośnym, rozumie metafory i symboliczny sens wypowiedzi. W swoich wypowiedziach są bardziej swobodni niż ich młodsi koledzy, budują wypowiedzi składające się ze zdań wielokrotnie złożonych i nie sprawia im to trudności, swobodnie czują się w wypowiedziach dotyczących rzeczy abstrakcyjnych, intonują wyrażając nastroje. Sprzyja to młodzieńczej twórczości i uczestniczeniu w życiu kulturalnym, co zwrótnie wpływa na rozwój zdolności umysłowych młodzieży.⁵⁵

W okresie dorastania życie uczuciowe nastolatków bezustannie pogłębia się i wzbogaca. Rozwijają się uczucia wyższe: społeczne, moralne, estetyczne. Wraz z rozwojem podstawowych procesów psychicznych w sferze intelektu, uczuć i woli, kształtują się u młodzieży ważne cechy osobowości tj. zainteresowania, zdolności, charakter, światopogląd, podstawy etyczne i społeczne, rozwija się świadomość i samoocena. Młodzież odkrywa w sobie nowy świat – świat wewnętrznych przeżyć i doznań.

Psychologowie zgodnie stwierdzają zasadnicze różnice między życiem uczuciowym w okresie dorastania i w innych fazach rozwoju dziecka. Zmiany te są widoczne w

⁵⁵ Mukoid E., *Wczesny wiek szkolny, adolescencja*, 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://wychowaniotechniczne.prv.pl/>

treści przeżyć emocjonalnych i w ich formie (w przebiegu, intensywności i dynamice). Doświadczenia emocjonalne odgrywają u dorastających szczególnie ważną rolę. Jako charakterystyczne cechy życia emocjonalnego wyróżnia się następujące:

- niezwykła intensywność i żywość przeżyć uczuciowych. {przeżycia w tym okresie osiągają stopień wysokiego napięcia: smutek przeżywany bywa głęboko i często ma charakter tragedii, radość osiąga wysokie szczyty uniesienia)
- łatwość oscylacji między nastrojami krańcowymi (dorastający łatwo przerzucają się od radości do smutku, od entuzjazmu do zniechęcenia, od nadziei do rozpaczy, pojawia się chwiejność emocjonalna).
- ruchliwość emocjonalna (nie trwałość i łatwe przechodzenie od jednych stanów uczuciowych do innych).

Rozwój sfery uczuciowej młodzieży, a zwłaszcza charakterystyczne dla tego okresu stopniowe opanowywanie reakcji emocjonalnych i kształtowanie się uczuć wyższych zależy od rozwoju procesów intelektualnych, a przede wszystkim od wpływu czynników społeczno-kulturowych. Na ścisły wzajemny związek rozwoju intelektu i uczuć zwraca uwagę Piaget, podkreślając jednocześnie zależność rozwoju obu tych dziedzin od wrastania w społeczeństwo. Kształtowanie się postaw, przekonań i opinii towarzyszą uczucia moralne i intelektualne. Wtedy to wytwarza się hierarchia wartości i ocen, która rzutuje na obraz świata, obraz samego siebie, a także stanowi podłoże powstawania nowych jakości uczuciowych. Należą do nich stany obronne (strach, lęk, niepokój, nieśmiałość, zakłopotanie, niesmak), stany agresywne (gniew, zazdrość, nienawiść, wrogość) i uczucia pozytywne – miłość, wzruszenie, podniecenie, przyjemność, radość. Uczucia strachu, lęku, niepokoju u dorastających to strach przed przedmiotami i zjawiskami materialnymi, lęki związane z własną osobą i zjawiskami natury ogólnej, jak choroby, śmierć czy też obawy i lęki przed kontaktami społecznymi. Następuje w tym wieku żywy rozwój uczuć estetycznych wyrażający się w stale zwiększającej się wrażliwości na piękno przyrody, a także we wzrastającym upodobaniu do literatury pięknej, poezji i sztuki.⁵⁶

W porównaniu z młodzieżą gimnazjalną licealiści w wyrażaniu swoich uczuć są mniej bezpośredni, kryją swoje emocje, ich zachowanie często jest zachowawcze, a nawet sztuczne. Nie reagują już tak spontanicznie jak młodzi koledzy. Ich zachowanie jest jakby dopasowywane do sytuacji, a naturalne emocje są nieco tłumione. Uczniowie

⁵⁶ Mukoid E., *Wczesny wiek szkolny, adolescencja*, 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://wychowaniotechniczne.prv.pl/>.

liceum dużo bardziej są wyczuleni na swój własny obraz w oczach innych. W momentach, gdy są obserwowani czują się zwykle nieswojo.

Ważnym zadaniem rozwojowym tego okresu jest akceptacja własnych zmian fizycznych, które są najczęściej przyczyną zmartwień, a nie zadowolenia. Większość dorastających chciałaby zmienić swój wygląd zewnętrzny. Porównują siebie ze swymi rówieśnikami i są zmartwieni, kiedy ich rozwój przebiega inaczej. Warunki fizyczne są źródłem niepokoju i troski, ponieważ mogą stwarzać trudności we współżyciu społecznym, a społeczeństwo często narzuca rygorystyczne normy „normalności” nie biorąc pod uwagę różnic indywidualnych. Na przykład chłopcy o przeciętnym lub wyższym niż przeciętny rozwoju fizycznym, wykazują zdrowszą postawę, niż ci, których rozwój fizyczny jest poniżej przeciętnej. Przeżycia z tym związane oddziałują niekorzystnie na rozwój osobowości.⁵⁷

Przystosowanie się do nowego środowiska jest trudne w każdym wieku, a towarzyszą temu silniejsze lub słabsze napięcia emocjonalne. Im trudniejsze przystosowanie, tym większe napięcie emocjonalne. W toku przystosowania młodzież jest nierównoważona emocjonalnie, natomiast po osiągnięciu przystosowania uspokaja się i emocjonalność zanika.

Dorastanie jest okresem pogłębionego poznawania siebie, poszukiwania sensu własnego istnienia. Wiąże się to z odkrywaniem własnego „ja”, poszukiwaniem własnej tożsamości i próbą jej określenia. W tym okresie ważne miejsce zajmuje poczucie własnej odrębności, swojej psychicznej autonomii. Młodzież zaczyna domagać się takich samych praw i przywilejów, jakie mają dorośli. Sądzą, że o wszystkich sprawach mogą decydować sami, bez udziału dorosłych, a zwłaszcza bez interwencji rodziców.⁵⁸

W procesie kształtowania się woli powszechnie obserwowanym u młodzieży zjawiskiem jest przekora. Pojawia się ona jako krnąbrność i nieposłuszeństwo wobec nauczycieli i rodziców. Negatywny stosunek wobec otoczenia przechodzi niekiedy w negatywną postawę wobec całego społeczeństwa oraz wszelkich obowiązujących norm i przepisów. Wyraża się to jako bierny opór lub jawny bunt. Psychologowie tłumaczą zjawisko przekory w różny sposób. Pierwszym zwiastunem okresu dojrzewania bywa wzmożone poczucie własnej siły, co wiąże się z potrzebą swobody, uniezależnienia się i samodzielności. Młody człowiek często nie dorósł jeszcze w tym okresie do

⁵⁷ Wołk Z., *Całozyciowe poradnictwo zawodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego: Zielona Góra 2007

⁵⁸ Kamińska I., *Charakterystyka okresu dorastania*, [online], dostęp: 12.12.2010, http://www-eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op=search&query=

samodzielnego życia i otoczenie traktuje go jako dziecko, łatwo dochodzi wtedy do konfliktów, których zewnętrzny powód może być zupełnie błahy. Przekora – zdaniem psychologów – stopniowo zmienia swe formy. W późniejszym stadium występuje jako czynność intelektualna – wyraźna skłonność do polemiki i sporów, przeciwstawiania się każdemu twierdzeniu i przekonaniu wyrażonemu przez innych. Wysiłek młodzieży w tym wieku zmierza do świadomego kształtowania swego charakteru i ćwiczenia woli, do osiągnięcia upatrzonego ideału osobowości. Odpowiednia ingerencja wychowawcza może zwracać aktywność samowychowawczą młodzieży ku zwalczaniu negatywnych form zachowania czy niepożądanych nawyków.⁵⁹

W stosunkach między dziećmi a rodzicami zachodzą istotne zmiany. Następuje osłabienie więzi emocjonalnej, kryzys autorytetu rodziców i pojawiają się konflikty z rodzicami. Matka i ojciec, którzy byli źródłem wiedzy o świecie, życiu, zasadach i istocie postępowania, najczęściej przestają być tym autorytarnym źródłem. Dzieci często rozczarowują się do rodziców, zaczynają być w stosunku do nich nadmiernie krytyczni, przeciwstawiają się ich poglądom. Zmianę stosunków między rodzicami a dziećmi powoduje dążność do samodzielności i uniezależnienia się od nakazów i zakazów dorosłych, rozwój umysłowy, wzrost samodzielności myślenia, rozszerzenie się horyzontów intelektualnych i zainteresowań.⁶⁰

W tym wieku mają miejsce próby naśladowcze, które polegają na przejmowaniu cudzego zachowania, ubierania, poruszania się, wyrażania emocji, przyjmowania cudzych poglądów, przekonań a także pragnień. Młody człowiek, który tak długo był skierowany na siebie samego, szuka teraz wspólnego „my”. W tym okresie powstaje silna potrzeba, by przeżyć coś wspólnego z innymi, powstaje radość z przynależności do wspólnoty, która powstaje dzięki temu, że różni ludzie przeżywają jednocześnie to samo, nadaje ona głębię i siłę własnemu przeżyciu. Zjawisko to występujące wśród młodzieży nazywamy konformizmem młodzieńczym i polega na uleganiu wzorom kultury młodzieżowej, a dotyczy głównie cech zewnętrznych: podobny ubiór, sposób zachowania się, zbliżone formy rozrywki. Innym zjawiskiem jest rygorizm moralny młodzieży, czyli ujmowanie określonych powinności jako bezwyjątkowych, od których nigdy nie

⁵⁹ Mukoid E., *Wczesny wiek szkolny, adolescencja*, 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://wychowaniotechniczne.prv.pl/>.

⁶⁰ Pilip M., *Okres dorastania jako wiek przemian - ogólna charakterystyka*, Zamość 2010, [online], dostęp: 2.12.2010, <http://www.profesor.pl/publikacja,20453,Referaty,Okres-dorastania-jako-wiek-przemian-ogolna-charakterystyka>

można odstępować. Rygoryzm ten słabnie wraz z nabywaniem własnych doświadczeń życiowych i dokonywanych nad nimi przemyśleń.⁶¹

Nastolatki przeżywają burzliwy rozwój osobowości. Zaczynają żywo interesować się cechami własnej osobowości, porównywać się z innymi ludźmi, co przyczynia się do silniejszego wyodrębnienia własnej indywidualności na tle środowiska społecznego, w jakim przebywają. Zdolność do oceny i samooceny mają jeszcze niewykształconą, a szczególnie ta ostatnia podlega różnym wahaniom zależnie od nastroju i rozmaitych okoliczności. W ciągu kilku pierwszych lat dorastania młodzież dopracowuje się obrazu samego siebie, a charakter tego obrazu decyduje w dużym stopniu o samopoczuciu jednostki i jej stosunku do otaczającego świata. Obraz negatywny wywołuje niepokój, lęk i różne objawy nieprzystosowania. Obraz pozytywny daje pewność siebie, równowagę emocjonalną, przychylny stosunek do innych, lepsze kontakty z ludźmi, lepsze wyniki w nauce.⁶²

Łączenie się w młodzieży w grupy jest typowym zjawiskiem dla okresu dorastania, a można łatwo to zaobserwować na terenie klas szkolnych, jak i w życiu pozaszkolnym. Związkiem rówieśniczym o najsilniejszych więzach jest przyjaźń. Spełnia ona bardzo wiele ważnych funkcji: pomocy, odreagowania, zaspokaja potrzebę zwierzeń, bycia akceptowanym, zapewnia lojalność i bezpieczeństwo. Dziewczęta odczuwają większą potrzebę przyjaźni i silniej przeżywają związek przyjacielski niż chłopcy. W miarę dorastania, osiągnięcia równowagi emocjonalnej i coraz większego przystosowania się do wymogów życia społecznego przyjaźń traci swoją wyjątkową rolę. Jednym z ważnych aspektów rozwoju społecznego młodzieży jest kształtowanie się stosunku do osób płci przeciwnej. Następuje zetknięcie się biologicznych, psychologicznych i moralnych aspektów, kształtujących osobowość młodzieży i jej postawę wobec innych. Tendencja do zbliżenia się z osobami płci przeciwnej zjawia się nie tylko na tle fizycznego pożądania, ale wiąże się w dużej mierze z doświadczeniami społecznymi – w umyśle chłopca z jego rolą jako mężczyzny, w umyśle dziewczyny z koncepcją jej roli społecznej jako kobiety.⁶³

W procesie rozwoju społecznego młodzieży jednym z ważnych elementów zachowania stają się oceny i opinie klasy szkolnej, grup nieformalnych. Stanowią one swoisty

⁶¹ Pilip M., *Okres dorastania jako wiek przemian - ogólna charakterystyka*, Zamość 2010, [online], dostęp: 2.12.2010, <http://www.profesor.pl/publikacja,20453,Referaty,Okres-dorastania-jako-wiek-przemian-ogolna-charakterystyka>.

⁶² Mukoid E., *Wczesny wiek szkolny, adolescencja*, 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://wychowaniotechniczne.prv.pl/>.

⁶³ Tamże.

układ odniesienia, z którym dana osoba porównuje własne zachowanie. W rozwoju młodzieży coraz większą rolę odgrywają sądy moralne i normy postępowania. Młodzież jest szczególnie wrażliwa na różne przejawy niesprawiedliwości i nierówności – bywa to powodem krytycznego stosunku do dorosłych oraz powstającym na tym tle konfliktów z nimi.⁶⁴

Dorastanie jest etapem w rozwoju człowieka przybliżającym go do osiągnięcia dojrzałości. Nie wszyscy dojrzałość tą osiągają w jednakowym czasie, ponieważ nie u wszystkich w jednakowym tempie przebiega rozwój intelektualny, moralny, emocjonalny i społeczny. Wiek późnej adolescencji to ostatni etap w procesie intensywnego rozwoju człowieka, ostatni okres, w którym można w sposób skuteczny wpływać na kształtowanie osobowości jednostki.

2.2. WPŁYW ŚRODOWISK NA KSZTAŁTOWANIE ZAINTERESOWAŃ ZAWODOWYCH UCZNI

Na kształtowanie się aspiracji zawodowych młodzieży wytyczających w dużym stopniu jej karierę zawodową, wpływa szereg różnych czynników społecznych, ekonomicznych i osobowościowych. Można do nich zaliczyć: predyspozycje osobowościowe, płeć, a także postawy jednostki wobec pracy (pracowitość, obowiązkowość, punktualność, dokładność, systematyczność). Ważną rolę odgrywa również właściwe ukształtowanie procesów motywacji, przejawiające się w wytrwałości, umiejętności pokonywania przeszkód, prawidłowym reagowaniu na doznawane niepowodzenia. Wymienić należy również, jako mające wpływ, zainteresowania, zdolności, upodobania i możliwości jednostki. Na wybór dalszej nauki czy pracy wpływa sytuacja materialna, pochodzenie społeczne, tradycja rodzinna, możliwość nauki i pracy na danym terenie i inne.⁶⁵

Człowiek jest istotą społeczną i jego naturalnym dążeniem jest życie w zbiorowości wśród innych ludzi. Ogół grup i jednostek, z którymi człowiek styka się w ciągu życia to środowisko społeczne. Są to również wszelkie bodźce modyfikujące jego sylwetkę osobowościową.

Człowiek przez całe życie podlega naciskom ze strony otoczenia społecznego, w tym w kręgu rodzinnym, rówieśniczym, towarzyskim i zawodowym. Aby zrozumieć

⁶⁴ Bobrowska B., *Charakterystyczne cechy rozwoju społecznego młodzieży*, 2004, [online], dostęp: 12.12.2010, <http://www.awans.oswiata.org.pl/pubart.php?id=52&m=9>

⁶⁵ Wołk Z., *Całozyciowe poradnictwo zawodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego: Zielona Góra 2007.

jak uczeń liceum funkcjonuje w społeczeństwie i jaki ma ono wpływ na niego należy przypomnieć typowe dla jego wieku cechy rozwojowe i korzystając z klasyfikacji określić najważniejsze czynniki mające na niego wpływ.

Najbardziej znane teorie oparte na koncepcji rozwoju osobistego, Donalda Supera i Eli Ginzberga, klasyfikują licealistów do etapu *Poszukiwania* (wiek 15–24 lata), w którym wyróżniamy 3 części: wstępny (wiek 15–17 lat), przejściowy (wiek 18–21 lat) oraz etap prób (wiek 22–24 lata). Głównym zadaniem na tym etapie jest zbadanie świata pracy i ustalenie preferencji zawodowych. W siedmioetapowym modelu podejmowania decyzji zawodowych licealiści są w etapie badania (wiek 14–18 lat) i krystalizacji (wiek 18–21 lat), a także na początku etapu wyboru (wiek 18–25 lat) i wyjaśniania (wiek 18–25 lat).⁶⁶

Według Supera, rozwój zawodowy człowieka składa się z 5 stadiów: rośnięcia, eksploracji, stabilizacji, zachowania status quo i schyłkowego, a młodzież licealna mieści się w stadium eksploracji, pomiędzy stadium rośnięcia (od urodzenia do 14. roku życia) i stadium stabilizacji (25.–44. rok życia). Stadium eksploracji jest to okres badania samego siebie i wypróbowania różnych ról zawodowych i dzieli się na 3 podokresy:

- 1) próbowania (15.–17. rok życia); w tym podokresie zainteresowania, zdolności, wartości i korzyści są przez młodzież brane łącznie pod uwagę i dokonuje ona próbnego wyboru zawodu,
- 2) przejściowy (18.–21. rok życia); w tym podokresie młodzież zaczyna mieć bardziej realne sądy o rzeczywistości, ponieważ wzrasta zakres jej umiejętności i doświadczeń odnoszących się do pracy a związanych z odbywanym szkoleniem zawodowym i rozpoczęciem pracy zawodowej,
- 3) próby (22.–24. rok życia); w tym podokresie jednostka rozpoczyna pracę, którą wypróbuje jako pracę całego swojego życia zawodowego.⁶⁷

Podstawowe znaczenie dla kształtowania się aspiracji zawodowych młodzieży ma rodzina. Wiązą się z nią cztery czynniki wpływające na młodzież: 1) poziom wykształcenia, dochodu, styl życia, 2) wzorce postępowania, kryteria oceny innych ludzi, wzorce kariery oraz związane z nimi poglądy i opinie z kręgu rodzinnego, 3) bezpośrednie, intencjonalne oddziaływania rodziców pragnących wzbudzić w młodym człowieku pożądane aspiracje i 4) własne aspiracje osób z otoczenia rodzinnego młodego człowieka,

⁶⁶ Rzeczkowski B., *Rozwój zawodowy człowieka*, 2009, [online], dostęp: 30.11.2010, <http://www.sdsiz.pl/-index.php/warsztat-doradcy-mainmenu-43/dla-doradcow-zawodowych/rozwój-zawodowy-czowieka>

⁶⁷ Tamże.

związane z tym poczucie osiągnięć lub niepowodzeń połączone z satysfakcją lub frustracją.⁶⁸

To właśnie od rodziny zależy proces zdobywania od najmłodszych lat wiedzy i umiejętności zawodowych przez dziecko i to, czy droga życiowa rozpocznie się łatwo, czy z wysiłkiem i jakie szanse będzie miał młody człowiek w realizowaniu swych pragnień i dążeń. Istotną rolę odgrywa więc pochodzenie społeczne. Pozytywny start życiowy młodzieży jest zapewniony przede wszystkim w rodzinach funkcjonujących prawidłowo. *"Rodzina jest podstawowym i chronologicznie pierwszym środowiskiem kształtującym osobowość, najczęściej decydującym o całej jego linii życiowej"*.⁶⁹

Pozytywny charakter wpływu rodziny będzie polegał na udzielaniu rad, na wspólnych rozmowach z dziećmi, które w efekcie mogą doprowadzić do prawidłowej decyzji odnośnie wyboru dalszej drogi kształcenia. Natomiast negatywny wpływ rodziny wynika najczęściej z tego, że rodzice nierealnie oceniają możliwości i uzdolnienia swoich dzieci. Rodzice często dokonują w stosunku do dzieci projekcji własnych aspiracji, które z pewnych względów nie mogły być spełnione. Młodzież niezależnie jednak od sugestii, czy nacisku ze strony rodziców może wyrażać chęć kontynuowania wykonywanej przez rodziców pracy zawodowej, na tym samym lub wyższym stanowisku. W niektórych grupach społecznych występuje wyraźna tendencja do kontynuowania tradycji kształceniowych w rodzinie, np. zjawisko kontynuowania przez dzieci zawodów wykonywanych przez rodziców (syn lekarza, wybiera także zawód lekarza). Często zjawisko to dotyczy zawodów cieszących się dużym prestiżem społecznym. Rodzice planując dla swoich dzieci drogę edukacyjną, często posuwają się do określenia nawet kierunku studiów, przy czym najczęściej wybierają szkoły techniczne i medyczne, motywując to tym, że są to zawody konkretne, które stwarzają warunki stabilizacji zawodowej i materialnej. W innych grupach społeczno – zawodowych, obserwuje się niski poziom dążeń edukacyjnych, ze względu na brak tradycji w tym względzie. Bywają i takie rodziny, w których mimo że rodzice nie planowali dla swoich dzieci dłuższej drogi edukacyjnej, ich dzieci pokonują liczne bariery np. środowiskowe uzyskując często wykształcenie wyższe i zdobywając ciekawą pracę.⁷⁰

W okresie dorastania rodzina zaspokaja jeszcze podstawowe potrzeby dziecka – materialne, uczuciowe i społeczne, w znacznej mierze kształtuje osobowość dorastają-

⁶⁸ Kruczyńska A., *Aspiracje zawodowe młodzieży, jako czynniki motywujące wybór zawodu*, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.-ekonomicznie.pl/-strefa.php?strefa=studenta&art=181>.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Tamże.

cych, ich zainteresowania, upodobania, nawyki i przyzwyczajenia, postawy społeczne i moralne oraz przekonania i światopogląd. Stosunek młodocianych do rodziny ulega jednak stopniowym przeobrażeniom. Może nastąpić kryzys autorytetu rodziców, konflikty z rodzicami i osłabienie więzi emocjonalnej. Młodociani tracą nieraz zaufanie do rodziców, przestają zwierzać się ze swoich przeżyć i kłopotów, szukając powierników wśród rówieśników lub nieco starszych od siebie kolegów. Przed rodzicami młodzież zaczyna mieć swoje własne tajemnice i domaga się, by rodzice je szanowali. Integrację dorosłych w jej osobiste sprawy przyjmuje niechętnie, a nawet z objawami protestu i buntu. Rozszerzenie się kontaktów poza domem i czynne uczestnictwo w rozmaitych formalnych i nieformalnych grupach społecznych powoduje, że rodzina przestaje być pierwszoplanowym środowiskiem wychowawczym.⁷¹

Kolejnym środowiskiem społecznym oddziałującym na młodego człowieka są ludzie dorośli z jego otoczenia. Dostarcza ono wzorców i ocen dotyczących bezpośrednio aspiracji. Dorośli formułują sądy informujące o prestiżu zawodów, o akceptacji lub jej braku dla pewnego stylu życia. To właśnie w owym środowisku powstaje i funkcjonuje wiele przeświadczeń o wyższości pewnych rodzajów edukacji nad innymi, o preferencjach zawodowych, o akceptowanym stylu życia. Młodzież obserwuje postępowanie dorosłych, w ich codziennym życiu zawodowym i społecznym. Obserwacje te dotyczą najczęściej tego, czy zrealizowanie przez dorosłych własnych aspiracji, daje im rzeczywiście zadowolenie. Na tych obserwacjach budują często swoje plany życiowe.⁷²

Na poziom kształtowania się aspiracji wpływ ma również system wartości młodzieży. Sukces życiowy młodzież wiąże z możliwością otrzymania pracy, która dałaby im satysfakcję i możliwość samorealizacji, odpowiednią pozycję społeczną, zawodową i materialną. Ważnym zjawiskiem obserwowanym obecnie jest to, iż młodzież nadal jeszcze przy wyborze zawodu kieruje się "modą" na dane kierunki np. studiów, lub dany zawód. Ma to często związek ze stylem życia, jaki lansują środki masowego przekazu i współczesna kultura. Młodzież nie myśli perspektywicznie, o tym czy znajdą później zatrudnienie w swojej profesji.⁷³

⁷¹ Mukoid E., *Wczesny wiek szkolny, adolescencja*, 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://wychowaniotechniczne.prv.pl/>.

⁷² Kruczyńska A., *Aspiracje zawodowe młodzieży, jako czynniki motywujące wybór zawodu*, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.-ekonomicznie.pl/-strefa.php?strefa=studenta&art=181>.

⁷³ Tamże.

Szkoła jest drugą (obok rodziny) instytucją mającą zasadniczy wpływ na kształtowanie się planów zawodowych młodzieży. „Góruje” nad środowiskiem rodzinnym, dzięki fachowemu przygotowaniu do pracy wychowawczej.

Jeżeli chodzi o system orientacji i poradnictwa zawodowego, to właśnie szkoła, obok fachowych instytucji, powinna zajmować centralne miejsce. Jej oddziaływanie musi być ukierunkowane zarówno na uczniów, jak też na ich środowisko i rodziców, którzy najwcześniej wywierają wpływ na kształtowanie się zainteresowań, postaw oraz aspiracji zawodowych dzieci. Uczniowie wybierający szkołę wyższą, czy przyszły zawód, powinni wiedzieć, na jakiego rodzaju zawody jest zapotrzebowanie na danym terenie, które zawody będą się rozwijać, a na które zapotrzebowanie będzie maleć. Celem orientacji zawodowej i poradnictwa szkolno – zawodowego, jest więc przygotowanie ucznia do racjonalnego wyboru zawodu i szkoły, a w konsekwencji podjęcie pracy zgodnie z jego zainteresowaniami, predyspozycjami oraz potrzebami społeczno – gospodarczymi kraju.⁷⁴

Klasa szkolna stanowi środowisko społeczne, w którym upływa duża część życia uczniów. Na gruncie życia klasowego wyrastają różne formy kontaktów społecznych, zasady postępowania i normy współżycia zbiorowego, ważna jest pozycja ucznia w grupie, rola, jaką pełni, stopień integracji członków grupy itp. Przyjmowanie norm grupowych przez członków spotyka się z akceptacją grupy, wyłamywanie się z tych norm pociąga jej dezaprobatę, próby nacisku i różnego rodzaju sankcje karne. Dorastająca młodzież na ogół bardzo usilnie zabiega o akceptację grupy. Gotowa jest postępować wbrew własnym przekonaniom, byle tylko zyskać uznanie grupy. Stopień uznania, jakim cieszy się uczeń w klasie, określa w dużej mierze jego pozycję w hierarchii klasowej. Ogólna atmosfera, na którą m.in. składają się stosunki między nauczycielami i młodzieżą, jak również i młodzieży między sobą, wywiera korzystny lub niekorzystny wpływ na dorastających. Stosunki między rówieśnikami, kształtujące się przede wszystkim w obrębie klasy szkolnej, rozszerzają się jednak daleko poza krąg życia szkoły.⁷⁵

W miarę upływu lat życia dziecka, oddziaływanie rodziny maleje na korzyść grupy rówieśniczej oraz instytucji zajmujących się młodzieżą. W okresie adolescencji, młodzież zaczyna przekładać środowisko rówieśników nad rodzinę i szkołę.. Grono kole-

⁷⁴ Kruczyńska A., *Aspiracje zawodowe młodzieży, jako czynniki motywujące wybór zawodu*, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.-ekonomicznie.pl/-strefa.php?strefa=studenta&art=181>.

⁷⁵ Mukoid E., *Wczesny wiek szkolny, adolescencja*, 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://wychowaniotechniczne.prv.pl/>.

gów, czy koleżanek jest w tym okresie szczególnie preferowane, młodzi wolą przebywać w gronie rówieśników, niż w towarzystwie rodziców. Już w pierwszych klasach szkoły średniej, zaczynają się tworzyć grupy uczniów, związanych podobnymi planami na przyszłość. Młodzież często więc naśladuje kolegów w wyborze kierunku studiów czy zawodu.

Środowisko rówieśnicze stanowi prototyp przyszłych, złożonych stosunków społecznych, pozwala na "trenowanie" pełnienia różnych ról społecznych. Wobec rozluźniającego się więzów uczuciowych z rodziną środowisko to daje możliwość tworzenia nowych więzów, opartych o własny wybór. Środowisko rówieśnicze działa silnie nagradzająco, ułatwiając w ten sposób pokonanie trudów dorastania. Oczywiście, także i to środowisko może zawierać elementy szkodliwe: odrzucenie emocjonalne, naciski moralne, społecznie dramatyczne doświadczenia.⁷⁶

Grupy rówieśnicze mają duży wpływ na rozwój młodego człowieka i jego postępowanie –wpływają również na planowanie postawy życiowej i przyszłości. Do grup mających największy wpływ dorastającego człowieka należą:

Przyjaciele – osoby zawierające przyjaźnię z początku robią to ze względu na cechy zewnętrzne, a później utrwalają je uwzględniając walory wewnętrzne. Młodzież stawia pod adresem przyjaźni bardzo wysokie wymagania. Między przyjaciółmi musi istnieć wzajemne zrozumienie i zaufanie, gotowość niesienia pomocy i wysłuchiwanie zwierzeń, wzajemne uznanie dla cech osobowości partnera. Sympatia jest niezależna od zalet i wad. Wzrasta tolerancja w stosunku do wzajemnych błędów i wykroczeń.

Paczki - to drobne grupki młodzieży ściślej ze sobą zaprzyjaźnionej, liczące kilka osób, to mniej lub bardziej trwałe, zwarte, bardzo zażyłe grupki jednostek, które mają wspólne pragnienia, zainteresowania, problemy. Panuje między nimi zgodność poglądów, więzy wzajemnej sympatii i podziwu. Paczki początkowo rekrutują się z młodzieży jednej płci, stopniowo przechodząc w grupy mieszane. Członek paczki musi się dostosować do norm przyjętych w grupie i zainteresowań akcentowanych przez grupę. Paczka ma swoje dobre i złe cechy. Dobre cechy paczki przejawiają się głównie w jej wpływie na jednostkę, która jest jej członkiem. Paczka umożliwia młodzieży uwolnienie się od napięć emocjonalnych, daje poczucie własnej wartości – podnosi prestiż młodzieży w oczach jej rówieśników, mobilizuje do zachowywania się w sposób społecznie bardziej dojrzały, zachęca młodzież do osiągnięcia niezależności,

⁷⁶ Pilip M., *Okres dorastania jako wiek przemian - ogólna charakterystyka*, Zamość 2010, [online], dostęp: 2.12.2010, <http://www.profesor.pl/publikacja,20453,Referaty,Okres-dorastania-jako-wiek-przemian-ogolna-charakterystyka>

przyczynia się do dobrego społecznego przystosowania swoich członków. Do złych wpływów paczki należą: tłumienie indywidualności swoich członków, przyczynianie się często do wzrostu napięć pomiędzy młodzieżą a rodzicami, młodzież nie należąca do paczki silnie przeżywa izolowanie, co może prowadzić do wywołania poczucia małej wartości i poczucia niższości

Grupy koleżeńskie - bardziej liczne niż paczki. Ich członkowie dobierają się ze względu na jakieś pokrewieństwo kulturowe, podobne poglądy i zainteresowania, ale nie wszyscy są w jednakowym stopniu zaprzyjaźnieni. Atrakcyjność grup koleżeńskich polega na wspólnym spędzaniu wolnego czasu, wykonywaniu wielu zwykłych czynności, głównie o charakterze towarzyskim.

Banda - największa z grup społecznych tworzonych przez młodzież, składająca się z osób dobranych ze względu na wspólne zainteresowania i upodobania; członkowie dobierani są ze względu na to, że do siebie pasują. W obrębie tej grupy istnieje jednak dystans społeczny, nie wszystkich członków łączy równie bliska przyjaźń. Korzyści wypływające z należenia do bandy są bardzo liczne, a jej członek przekształca się w dobrze przystosowaną osobę dorosłą. Członkostwo w bandzie pozwala na zdobycie doświadczenia w postępowaniu z ludźmi, sprzyja rozwojowi tolerancji i wzajemnego zrozumienia młodzieży, umożliwia zdobycie nowych umiejętności, daje możliwość obiektywnego oceniania ludzi, sprzyja rozwojowi lojalności. Do cech niekorzystnych można zaliczyć zachęcanie młodzieży do zaniedbywania innych obowiązków, wzmacnianie snobizmu.⁷⁷

W grupach nieformalnych, podobnie jak w klasie szkolnej, bardzo ważną sprawą dla dorastającej młodzieży jest akceptacja.. Dezaprobata w stosunku do jednostki lub całkowite jej odtrącenie ze strony grupy pociąga za sobą objawy nieprzystosowania społecznego.

Obok nieformalnych grup rówieśniczych istnieją również grupy formalne składające się z wielu przypadkowych znajomych oraz kilku najbliższych przyjaciół. Członkowie grupy formalnej nie dobierają się, łączy ich raczej wspólne zainteresowania i zajęcia niż więź uczuciowa. Ponieważ nie ma emocjonalnej więzi między członkami, grupa formalna powoduje nieliczne skutki ujemne, wiele korzyści. Cechy korzystne z uczestnictwa w grupach formalnych to m.in. rozwój umiejętności społecznych i korzystny wpływ na osobowość, ukierunkowanie rozwoju na wartości społecznie po-

⁷⁷ Bobrowska B., *Charakterystyczne cechy rozwoju społecznego młodzieży*, 2004, [online], dostęp: 12.12.2010, <http://www.awans.oswiata.org.pl/pubart.php?id=52&m=9>.

żądane, niwelowanie egoistycznych tendencji, uczy szacunku dla celów ogólnospołecznych, wytwarza umiejętności i nawyki zespołowego współdziałania.⁷⁸

Uczestnictwo w wyżej wymienionych grupach rówieśniczych ma istotny wpływ na młodego człowieka, na kształtowanie się jego systemu wartości, przyszłości osobistej i zawodowej.

⁷⁸ Bobrowska B., *Charakterystyczne cechy rozwoju społecznego młodzieży*, 2004, [online], dostęp: 12.12.2010, <http://www.awans.oswiata.org.pl/pubart.php?id=52&m=9>.

ROZDZIAŁ III

DZIAŁANIA SZKOLNEGO DORADCY ZAWODOWEGO

Młody człowiek zmuszony jest do dokonywania ciągłych wyborów ze względu na niepewne jutro. W czasach szybkich przemian planowanie kariery zawodowej powinno odbywać się dwutorowo. Musi uwzględniać wewnętrzne potrzeby i wyznawane wartości młodego człowieka, a z drugiej strony wspierać rynek pracy. Ma zharmonizować indywidualne potrzeby ucznia z oczekiwaniami i interesami społecznymi.

Podejmowanie decyzji związanej z planowaniem kariery edukacyjno – zawodowej to proces, w którym uczeń powinien być samodzielny, ale nie samotny, a powodzenie w dużej mierze zależy od wypracowania odpowiedniej strategii pracy doradcy.

Planowanie zawodowej przyszłości, awansu zawodowego, przez ucznia, powinno zawierać bilans osobisty i zawodowy, określenie własnych potrzeb i możliwości podnoszenia kwalifikacji oraz opanowanie procedur związanych z podjęciem zatrudnienia. W każdym z tych obszarów oczekuje on konkretnej pomocy.

Zarówno w życiu jak i w sferze zawodowej bardzo ważne jest wyznaczenie sobie celów i działanie według wyznaczonego planu. Już na pierwszym etapie poszukiwania pracy, jeszcze przed weryfikowaniem ogłoszeń i wysłaniem dokumentów aplikacyjnych, młody człowiek powinien zaplanować własną ścieżkę kariery zawodowej, która przyniesie mu satysfakcję i sukces. „Kariera” według słowników oznacza przebieg życiowej działalności zawodowej, politycznej, szybki awans społeczny. Można ją rozumieć jako drogę profesjonalnego rozwoju, którą zamierza się przejść w życiu zawodowym.⁷⁹ Przygotowanie do określenia własnej ścieżki edukacyjnej i zawodowej wymaga długofalowych działań ze strony m.in. szkoły na wszystkich poziomach edukacyjnych. Bez profesjonalnego poradnictwa zawodowego zaplanowanie własnej kariery może okazać się bardzo trudne.

3.1. METODY REALIZOWANIA ZADAŃ DORADCY ZAWODOWEGO

Doradca w szkole nie ma jasno określonych procedur postępowania. Sam musi sobie wypracować odpowiednią strategię dla indywidualnej osoby czy grupy (klasy).

⁷⁹ *Encyklopedia popularna PWN*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa: 1982.

Bogaty warsztat pracy szkolnego doradcy zawodowego pozwala mu na efektywną, dobrą jakościowo pracę z młodzieżą. Pozwala mu on zaoszczędzić czas i umożliwi objęcie opieką większą liczbę uczniów.

Metodami najczęściej stosowanymi przez doradców są:

- burza mózgów,
- dyskusja dydaktyczna: związana ciekawszych wykładem, okrągłego stołu, wielokrotna, panelowa,
- gry dydaktyczne: symulacyjne, decyzyjne,
- inscenizacja,
- metoda przypadków,
- metoda sytuacyjna,
- metaplan,
- metoda projektów,
- metoda SWOT,
- zajęcia warsztatowe.

Istotnymi metodami działania w pracy doradców zawodowych są: rozmowa indywidualna (metoda bezpośrednia) i praca z grupą (metoda pośrednia).⁸⁰

Do ciekawszych form prowadzenia zajęć z orientacji i poradnictwa zawodowego należą:

- lekcje zawodoznawcze prowadzone metodami aktywizującymi uczniów,
- wycieczki zawodoznawcze (do zakładów pracy w celu poznania środowiska pracy i poznanie praktycznych aspektów wykonywania danego zawodu),
- spotkania zawodoznawcze (np. z ciekawymi ludźmi, przedstawicielami różnych zawodów pracownikami poradni psychologiczno-pedagogicznych lub centrum informacji zawodowej),
- konsultacje zawodoznawcze,
- zespoły zawodoznawcze,
- konkursy zawodoznawcze,
- kąciki informacji zawodowej,
- koła zainteresowań,
- prowadzenie tzw. zeszytów i teczek zawodoznawczych,

⁸⁰ Łukasiewicz A., *Wewnątrzszkolny system doradztwa, czyli przygotowanie młodzieży do wejścia na rynek pracy w warunkach polskich*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

- giełdy zawodów, targi pracy, targi edukacyjne (poszerzają horyzonty edukacyjne, zapoznają z ofertami szkół, firm, zakładów pracy),
- drzwi otwarte szkół,
- mobilne centra informacji zawodowej,
- prace plastyczne, (filmy, wystawy, ekspozycje, gazetki, rysunki, plakaty pozwalają na uruchomienie wyobraźni i myślenia twórczego),
- lektura literatury zawodoznawczej,
- ankiety i kwestionariusze, psychozabawy (wspomagają poznanie siebie i skłaniają do zastanowienia się nad swoimi predyspozycjami zawodowymi, cechami.⁸¹

Formy organizacyjne uzależnione są:

- liczbą uczniów uczestniczących w zajęciach;
- miejscem realizacji procesu;
- czasem prowadzenia zajęć dydaktycznych.

Współczesna dydaktyka opowiada się za formami organizacyjnymi gwarantującymi maksymalną aktywność uczniów w procesie kształcenia oraz ich uspołecznienia. Aby temu podolać doradca w trakcie realizacji poszczególnych form pracy powinien wykorzystywać odpowiednie środki działania: narzędzia i urządzenia. Należą do nich kwestionariusze ankiet, wywiadów, testy, wydawnictwa, literatura zawodoznacza, modele urządzeń, informatory, foldery i ulotki, poradniki, czasopisma o tematyce zawodoznawczej, teczki zawodoznawcze, przewodniki, jak również audycje radiowe i telewizyjne, filmy i przezrocza zawodoznawcze, programy komputerowe, charakterystyki kwalifikacyjne, taryfikatory kwalifikacyjne, informacje o zawodach. Wymienić można tu także środki nomenklatury i klasyfikacje zawodów szkolnych i zawodów występujących w gospodarce narodowej.

3.2. PLANOWANIE DZIAŁAŃ W KLASIE I – III LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO

Doradca zawodowy w szkole powinien realizować zadania zawarte w wewnątrzszkolnym systemie doradztwa zawodowego. System ten musi być stworzony przez niego w porozumieniu z Radą Pedagogiczną zgodnie ze statutem szkoły.

⁸¹ Łukasiewicz A., *Wewnątrzszkolny system doradztwa, czyli przygotowanie młodzieży do wejścia na rynek pracy w warunkach polskich*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

W liceum do doradcy należy organizowanie i wprowadzanie grupowych technik podejmowania decyzji zawodowych, treningów umiejętności administracyjnych (pisanie podań, CV), zwiększanie umiejętności uczniów w zbieraniu informacji o pracodawcach i konfrontowaniu tych informacji z własnymi oczekiwaniami i możliwościami, kreowanie aktywnej, przedsiębiorczej postawy wobec przezwyciężania bierności i radzenia sobie w trudnych i stresowych sytuacjach, udzielanie pomocy w realnej ocenie własnych predyspozycji osobowych pod kątem wyboru kierunku kształcenia, studiów, zawodu.⁸²

Plan pracy doradcy z uczniami w poszczególnych klasach Liceum Ogólnokształcącego powinien obejmować zagadnienia:⁸³

- W klasie I: wpływ rynku pracy na planowanie kariery, uwzględniający zapotrzebowanie na pracowników w różnych branżach w ostatnich latach; cechy dobrego pracownika.
- W klasie II: decyzje edukacyjne i zawodowe (szkolna baza informacyjna, samoocena, proces podejmowania decyzji, krótko – i długofalowe efekty decyzji).
- W klasie III: przygotowanie do samodzielności w trudnych sytuacjach życiowych, takich jak egzaminy, poszukiwanie pracy, podjęcie roli pracownika, zmiana zawodu, adaptacja do nowych warunków, bezrobocie, mobilność zawodowa, ograniczenia zdrowotne.

Na poziomie każdej klasy powinno następować włączanie uczniów, a w szczególności we współpracy z nauczycielami informatyki, do działań związanych z tworzeniem bazy informacyjnej

Biorąc pod uwagę wymienione wyżej zagadnienia tematyka zajęć może być następująca:

- 1) Edukacja na rynku pracy:
 - zapoznanie z nową strukturą systemu edukacji;
 - niektóre obszary kształcenia;
 - nowe zawody, zawody przyszłości.
- 2) Samopoznanie:
 - analiza własnej osoby;

⁸² Grabowska M., Wiśniewska M., *Projekt – program planowania kariery zawodowej uczniów*, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.zuromin-powiat.pl/content/-view/106/2/>.

⁸³ Pituła B., *Szkolny doradca zawodowy w szkolnictwie ponadgimnazjalnym – propozycja modelu pracy*, [online], dostęp: 10.12.2010, <http://konferencja.-21.edu.pl/-3/tom/2/spis.html>.

- motywy aktywności człowieka;
- zachowanie człowieka w sytuacjach trudnych;
- ocena własnych mocnych i słabych stron osobowości;
- zdolność do wyznaczania sobie celów i zadań;
- umiejętność podejmowania decyzji i partycypacji skutków.

3) Mój plan działania:

- poczucie własnej wartości;
- świadome postępowanie;
- metody poszukiwania pracy;
- moja postawa wobec życia;
- lokalny rynek pracy.⁸⁴

Rola szkoły w przygotowaniu uczniów szkół ponadgimnazjalnych do działalności zawodowej polega na tym, aby młodzież, wyposażoną już w wiedzę o własnych zdolnościach, zainteresowaniach, predyspozycjach zawodowych wdrażać w nową tematykę, związaną już w sposób ścisły z podejmowaniem decyzji co do przyszłości.

Do głównych zadań nauczycieli-doradców na tym poziomie kształcenia należą:

- kontynuacja kształcenia umiejętności poznawania siebie i swoich możliwości (predyspozycji zawodowych),
- zapoznanie uczniów z metodami aktywnego poszukiwania pracy m.in. poprzez przygotowywanie właściwej dokumentacji,
- wskazywanie możliwości dalszego kształcenia i podnoszenia kwalifikacji.⁸⁵

Pracę z uczniem zacząć należy od określenia zainteresowań, tego, co najchętniej robimy i tego, co sprawia nam największe zadowolenie. Drogowskazem do planowania kariery powinna być pasja, wtedy możemy być pewni, że obrana kariera przyniesie nam satysfakcję. Jeśli wybrana kariera nie będzie sprawiać nam satysfakcji, nigdy nie osiągniemy sukcesu. Niektórzy mają wyraźnie ukierunkowane zainteresowania, a ich identyfikacja nie sprawi kłopotu. Inni muszą się skupić na tym, aby odróżnić prawdziwą pasję od swoich marzeń. Zdarza się bowiem, że aspiracje człowieka są przesadzone i nierealne, wykraczają poza jego możliwości, np. krótkowidz marzy o zawodzie pilota itp. Wiele osób nie jest w stanie dostrzec u siebie wyraźnie określonych pasji bez pomocy z zewnątrz. Posługują się oni opiniami kolegów, przyjaciół, nauczycieli, współ-

⁸⁴ Pitula B., *Szkolny doradca zawodowy w szkolnictwie ponadgimnazjalnym – propozycja modelu pracy*, [online], dostęp: 10.12.2010, <http://konferencja.-21.edu.pl/-3/tom/2/spis.html>.

⁸⁵ Derbis A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/-doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

pracowników na swój temat. W szkole pomocy uczniom w tej kwestii udziela szkolny doradca zawodowy, a w życiu dorosłym o taką pomoc można się zwrócić do doradców w różnych instytucjach, np. urzędach pracy. Na tej podstawie należy ułożyć listę możliwych z punktu widzenia naszej pasji i zainteresowań – ścieżek karier. Przydatną do tego metodą może okazać się np. metoda SWOT (Strengths, Weakneses, Opportunities and Threats) chętnie wykorzystywana przez szkolnych doradców.

W ramach różnych zajęć w pracowni komputerowej uczniowie powinni dokładnie przećwiczyć zasady sporządzania odpowiedniej dokumentacji, poznać ogólne zasady pisania pism urzędowych a następnie, po analizie zebranych z prasy (bądź innych źródeł) ofert pracy, przećwiczyć konstruowanie odpowiedzi na konkretną ofertę. Warto również poświęcić trochę czasu na kształcenie umiejętności autoprezentacji oraz zapoznanie z zasadami przygotowywania się i przeprowadzania rozmowy kwalifikacyjnej.⁸⁶

Ponadto doradca zawodowy powinien realizować plan pracy z uczniami współpracując ze środowiskiem lokalnym i samorządem lokalnym (instytucjami rynku pracy, uczelniami wyższymi, akademickimi biurami karier, lokalnymi pracodawcami i stowarzyszeniami pracodawców, poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, wydziałami oświaty lokalnego samorządu, kuratoriami oświaty).

Kolejnym elementem, który szkolny doradca zawodowy powinien uwzględnić w swoim planie pracy jest współpraca z rodzicami:

Klasa I

- Prezentacja założeń pracy informacyjno – doradczej szkoły na rzecz uczniów.
- Zajęcia psychoedukacyjne dla rodziców – wspomaganie rodziców w procesie podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych przez ich dzieci.

Klasa II

- Włączanie rodziców jako przedstawicieli różnych zawodów, do działań informacyjnych szkoły, przykłady różnych karier.

Klasa III

- Przedstawienie aktualnej i pełnej oferty edukacyjnej regionalnej i ogólnokrajowej.
- Indywidualna praca z rodzicami uczniów, którzy mają problemy zdrowotne, emocjonalne, decyzyjne, intelektualne, rodzinne, itp.

⁸⁶ Derbis A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/-doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

- Współpraca z Poradnią Psychologiczno – Pedagogiczną.

Ważne jest, aby uczniowie mieli łatwy dostęp do informacji edukacyjnej i zawodowej. Zaleca się więc gromadzenie i systematyczną aktualizację informacji w szkolnym Punkcie Informacji Zawodowej, który może być założony np. na terenie biblioteki szkolnej.⁸⁷

W wielu szkołach działają Szkolne Ośrodki Kariery, gdzie uczniowie mogą zdobywać wiedzę i umiejętności, kształtować postawy i zachowania niezbędne do realizowania swojej drogi zawodowej, poznawać reguły rządzące rynkiem pracy oraz mieć możliwość uzyskiwania informacji o ścieżkach edukacyjnych i lokalnym rynku pracy, a także zapoznać się z podstawowymi informacjami z zakresu prawa pracy. W Szkolnym Ośrodku Kariery praca z młodzieżą może przybierać różne formy: wykładów, prelekcji, treningów, szkoleń, kursów umiejętności i warsztatów grupowych, porad indywidualnych i samodzielnej pracy pod opieką szkolnego doradcy zawodowego.⁸⁸

Szkolny doradca zawodowy w swojej pracy nie powinien być osamotniony w swoich działaniach. W orientację i poradnictwo zawodowe w szkole powinni włączyć się nauczyciele wychowawcy, nauczyciele wiedzy o społeczeństwie i przedsiębiorczości, ale i nauczyciele innych przedmiotów oraz dyrekcja. Doradca ze swej strony powinien ich wspierać w formie konsultacji i warsztatów wspomagających ich wychowawczą funkcję. Nauczyciele mogą podejmować długotrwałe, świadome i celowe działania wychowawcze pobudzające ucznia do rozwoju w kierunku dokonania trafnego wyboru zawodu oraz przygotowania go do pełnienia ról społeczno – zawodowych. Nauczyciel zna swojego ucznia, potrafi o nim wiele powiedzieć, może na niego oddziaływać za pomocą swojego autorytetu.⁸⁹

⁸⁷ Grabowska M., Wiśniewska M. *Projekt – program planowania kariery zawodowej uczniów*, Żuromin 2006, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.zuromin-powiat.pl/content/-view/106/2/>.

⁸⁸ *Szkolny doradca zawodowy (projekt)*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej Warszawa 2003, [online], dostęp: 10.09.2010, <http://www.koweziu.edu.pl/index.php?id=wydawnictwa&k=orientacja>.

⁸⁹ Pater M., Wodniak M., *O współpracy doradcy zawodowego z nauczycielami*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

ZAKOŃCZENIE

Dostępność i powszechność usług doradczych na terenie szkoły może zagwarantować jedynie szkolny doradca zawodowy. Rola doradcy zgodnie z założeniami koncepcji, polega na wspieraniu działalności szkoły w rozwoju zawodowym uczniów. Odbywa się to poprzez prowadzenie grupowego i indywidualnego poradnictwa zawodowego, stwarzanie uczniom możliwości zapoznania się z wymaganiami zawodowymi i warunkami pracy, prowadzenie treningów umiejętności podejmowania decyzji oraz pomoc w tworzeniu wizji swojej przyszłości edukacyjnej i zawodowej.

Wprowadzanie zmian w podejściu szkoły do poradnictwa i orientacji zawodowej dotyczyć musi głównie zagadnienia planowania przez uczniów kariery edukacyjno-zawodowej. Zmiany te mają na celu rozwijanie w uczniach umiejętności pracy w zespole, poznanie przez nich swoich mocnych i słabych stron, przygotowanie ich do prowadzenia własnej działalności gospodarczej, przyjęcia właściwej postawy wobec problemów zawodowych oraz umiejętności poruszania się na rynku pracy, zapewnienie młodzieży szerokiego dostępu do informacji o zawodach, kwalifikacjach i umiejętnościach pracowników oraz informowanie o obecnym i przyszłym popycie i podaży danych zawodów na rynku pracy.

Profesjonalna kadra doradców zawodowych w szkołach powinna stanowić pierwszy filar modelu zintegrowanego poradnictwa zawodowego. Obecność doradcy w szkole to korzyść dla uczniów, którzy będą mogli uzyskać pomoc w planowaniu swojej kariery edukacyjno-zawodowej, dla nauczycieli, którzy uzyskają wsparcie w prowadzeniu zajęć zawodoznawczych i dla rodziców, którzy otrzymają informacje, mające zasadniczy wpływ na decyzje zawodowe ich dzieci.

BIBLIOGRAFIA

1. LITERATURA ŹRÓDŁOWA

Council Resolution On Guidance, Bruksela 2004, [online], dostęp: 15.10.2010, <http://www.sdsiz.pl/-index.php/wane-dokumenty-mainmenu-46/124-rezolucja>.

Encyklopedia popularna PWN, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 stycznia 2003 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Warszawa 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://ppp.lobez.ibip.pl/public/?id=40515>.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół, Warszawa 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.nettax.pl/dzienniki/-du/2001/61/poz.624.htm>.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Warszawa 2010, [online], dostęp: 08.01.2011, <http://www.infor.pl/dziennikustaw,rok,2010,nr,228/poz,-1487,rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-w-sprawie-zasad-udzielania-i.html>.

2. LITERATURA PRZEDMIOTU

Bobrowska B., *Charakterystyczne cechy rozwoju społecznego młodzieży*, 2004, [online], dostęp: 12.12.2010, <http://www.awans.oswiata.org.pl/pubart.php?id=52&m=9>.

Bukowska I., *Poradnictwo zawodowe w szkole*, 2007, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://bp.pila.pl/nasze-opracowania/zestawienia-bibliograficzne/poradnictwo-zawodowe-w-szkole/>.

Derbis A., Lach G., Powierza E., *Jak pomóc uczniowi w planowaniu kariery zawodowej?*, Poznań 2002, [online], dostęp: 27.10.2010, <http://www.odn.poznan.pl/-doradcy/warsztat/-?temat=archiwum>.

Górczyński M., *Funkcjonowanie doradztwa zawodowego w Polsce w aspekcie wybranych modeli europejskich*, 2009, [online], dostęp: 13.11.2010, <http://www.-doradztwozawodowe.pdg.pl>.

- Górczyński M., *Wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego (wsdz)*, Lublin 2005, [online], dostęp: 21.10.2010, <http://www.lcez.lublin.pl/?s=zawodowego.doc>.
- Grabowska M., Wiśniewska M., *Projekt – program planowania kariery zawodowej uczniów*, Żuromin 2006, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.zuromin-powiat.pl/content/-view/106/2/>.
- Gwis G., Kaczyńska H., *Młodzież szkolna w sytuacji wyboru zawodu*, Warszawa 2009, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/warsztat-doradcy-mainmenu-43/dla-doradcow-zawodowych/artykuy/164-modzie-szkolna-w-sytuacji-wyboru-zawodu>.
- Kamińska I., *Charakterystyka okresu dorastania*, [online], dostęp: 12.12.2010, http://www.eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op=search&query=.
- Kotarba M. (tłum.), *Plan doradztwa zawodowego dla szkoły*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.
- Kukła D. (red.), *Komunikacja w doradztwie zawodowym*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji - PIB: Radom 2008.
- Łukasiewicz A., *Wewnątrzszkolny system doradztwa, czyli przygotowanie młodzieży do wejścia na rynek pracy w warunkach polskich*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.
- Magnowski T., *Promocja i marketing działań doradczych w szkole*, w: Kotarba M. (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.
- Mukoid E., *Wczesny wiek szkolny, adolescencja*, 2003, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://wychowanietechniczne.prv.pl/>.
- Paszkowska -Rogacz A., *Doradztwo zawodowe w krajach Unii Europejskiej*, Łódź 2009, [online], dostęp: 4.12.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/publikacje/-161-doradztwo-zawodowe-w-krajach-unii-europejskiej>.
- Paszkowska-Rogacz A., *Doradztwo zawodowe w systemach szkolnych krajów Unii Europejskiej (ze szczególnym uwzględnieniem Irlandii i Danii)*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2006.
- Pater M., Wodniak M., *O współpracy doradcy zawodowego z nauczycielami*, w: Kotarba M (red.), *ABC Poradnictwa zawodowego w szkole*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2008.

- Pilip M., *Okres dorastania jako wiek przemian - ogólna charakterystyka*, Zamość 2010, [online], dostęp: 02.12.2010, <http://www.profesor.pl/publikacja,20453,-Referaty,Okres-dorastania-jako-wiek-przemian-ogolna-charakterystyka>.
- Pituła B. *Rola nauczyciela w systemie orientacji zawodowej*, w: Stopińska – Pająk A. (red.), *Edukacja dorosłych. Doradca zawodowy. Rynek pracy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP: Warszawa 2006.
- Pituła B., *Szkolny doradca zawodowy w szkolnictwie ponadgimnazjalnym – propozycja modelu pracy*, Katowice 2002, [online], dostęp:10.12.2010, <http://konferencja-21.edu.pl/-3/tom/2/spis.htm>.
- Rola doradcy zawodowego*, OHP Centralny Ośrodek Metodyczny Informacji Zawodowej, [online], Warszawa 2004, dostęp: 21.11.2010, http://www.lcez.lublin.pl/?page_id=58.
- Rzeczkowski B., *Rozwój zawodowy człowieka*, 2009, [online], dostęp: 30.11.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/warsztat-doradcy-mainmenu-43/dla-doradcow-zawodowych/rozwoj-zawodowy-czowieka>.
- Studzińska E., *Europejskie drogowskazy – wybrane elementy doradztwa zawodowego w krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, [online], dostęp: 412.2010, http://www.ohpdlaszkoly.pl/pub/dok/a1ad3f60759cf64d7059a25c6165f209/www_europejskiedrogowskazy.pdf.
- Szkolny doradca zawodowy (projekt)*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa, 2003, [online], dostęp: 10.09.2010, <http://www.koweziu.edu.pl/index.php?id=wydawnictwa&k=orientacja>.
- Trzeciak W. *Aktualne problemy poradnictwa zawodowego*, 2009, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/publikacje/165-aktualne-problemy-poradnictwa-zawodowego>.
- Wołk Z., *Całozyciowe poradnictwo zawodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego: Zielona Góra 2007.

3. LITERATURA UZUPEŁNIAJĄCA LUB POMOCNICZA

- Chraściciel K., *Pomoc według wyborze zawodu*, „Problemy Opiekuńczo Wychowawcze”, 10(2002), (455), s. 42 – 45.
- Czarnul E., *Wykorzystanie kwestionariuszy do samobadania w poradnictwie zawodowym*, Kwartalnik – Doradca Zawodowy nr 1/2007, s. 13 – 19, [online], dostęp:

21.11.2010, http://www.doradca-zawodowy.pl/images/doradca_zawodowy_-1/1%20Doradca%20Zawodowy%205%20Poradnictwo%20kariery.pdf.

Kargul J., *Od upowszechniania kultury do animacji kulturalnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń: 1997.

Kruczyńska A., *Aspiracje zawodowe młodzieży, jako czynniki motywujące wybór zawodu*, 2002, [online], dostęp: 21.11.2010, <http://www.-ekonomicznie.pl/-strefa.php?strefa=studenta&art=181>.

Jarosiewicz H., Charakterologiczne uwarunkowania trwałości i trafności decyzji zawodowych, 2009, [online], 12.12.2010, <http://www.sdsiz.pl/index.php/-publikacje/-166-charakterologiczne-uwarunkowania-trwaoci-i-trafnoci-decyzji-zawodowych#III>

Lenart J., *Wybór zawodu*, „Wychowawca Miesięcznik Nauczycieli i Wychowawców Katolickich” 1(2008), nr1(181), s.10 - 11.

Michalska D., *Rola doradców zawodowych w reformowanym systemie edukacji*, „Problemy Opiekuńczo Wychowawcze”, 10(2002) (415), s.46 – 48.

Mysior R., *Szkolne środki doradztwa zawodowego*, „Edukacja i Dialog” 3 nr 186/2007, s. 46 – 50.

Parzęcki R., *Wspomaganie uczniów w wyborze zawodu i kierunku kształcenia komponentem procesu poradnictwa zawodowego*, „Wychowanie na co dzień”, Lipiec – Sierpień 2004, nr 7 – 8 (130 – 131), s. 23 – 25.

Paszkowska-Rogacz A., *Psychologiczne podstawy wyboru zawodu. Przegląd koncepcji teoretycznych*, Wydawnictwo Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji zawodowej i Ustawicznej: Warszawa 2003.

Zarzycka E., *Przygotowanie ucznia do zawodu*, „Edukacja i Dialog” 3 nr 186/2007, s. 43 – 46.